nost, že v jeho rámci byla navázána hladká spolupráce několika odborníků humanitních vědních oborů a několika specializovaných informatiků s velkou praxí ve správě a zpřístupňování digitálních informací. Uživatelé serveru mohou z této spolupráce těžit a řešitelé projektu jim mohou poradit a poskytnout pomoc i ve značně komplikovaných případech a při případných individuálních obtížích. Interakce mezi aktivními uživateli serveru a řešiteli projektu a jeho pracovnicí je velmi častá a užitečná pro obě strany.

Financování projektu Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy končí podle jeho schváleného znění v tomto kalendářním roce 2008. Řešitelé projektu se již dlouho snaží zajistit pokračování provozu serveru a v optimálním případě i budoucí doplňování jeho obsahových zdrojů. Je zatím předčasné do budoucna odhadovat výsledek tohoto úsilí, ale zpětná vazba uživatelů projektu a jejich případná podpora mohou být i v tomto ohledu rozhodující. Slovo *adhuc* z názvu této zprávy se jistě nezmění na *semper*, doufejme však, že i v roce 2009 a v nejblíže následujících letech ho budeme moci opakovat.

Jan Kalivoda (Praha)

RICHARD PSÍK, *Latinská morfologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2007, 226 s.

Nový učební text *Latinská morfologie* byl cíleně napsán pro posluchače oboru Latinský jazyk a kultura na Filozofické fakultě Ostravské univerzity, kde je obsah základního kurzu latinské morfologie rozvržen do dvou semestrů. Přestože podle názvu bychom mohli očekávat spíše pouhý výklad této disciplíny, jedná se o obsáhlou vysokoškolskou učebnici, která bude jistě užitečnou studijní oporou všem studentům latiny.

Autor Richard Psík a spoluautorky Jana Mikulová a Andrea Krúpová vycházeli při koncipování učebnice především z italských prací *Corso di latino* (R. Alosi – P. Pagliani, 1994) a *Il nuovo libro di latino* (A. Ghiselli – G. Conciliani, 2002). Výsledkem je velmi kvalitní text, respektující tradiční posloupnost při výkladu gramatických jevů a zároveň nabízející několik nových postupů, zejména v oblasti syntaxe.

Do úvodní kapitoly (s. 7-16) autor vedle obvyklých informací o základních gramatických pojmech, délce, přízvuku a výslovnosti (přičemž netají, že existují dva typy, tzv. středoevropská a tzv. obnovená jednotná výslovnost latiny), zařadil také jasný a výstižný výklad o původu a vývoji latiny, vhodně zmiňuje možnosti slovosledu latinské věty, postup při překladu z latiny a předkládá také užitečný didaktický návod práce se slovníkem, čímž předchází prvotní dezorientaci většiny studentů ve struktuře hesel. Závěrem uvádí také nejdůležitější příručky studenta latináře.

Vlastní výklad latinské morfologie je soustředěn do dvaceti poměrně obsáhlých lekcí (pojmenovaných latinsky, např. *Lectio quarta decima*, s. 137), přičemž každou z nich nenásilně uvádí okřídlený latinský výrok, což vnáší do oblasti latinské gramatiky alespoň trochu poetického ducha. Lekce jsou strukturovány do čtyř celků: do prvního z nich jsou zařazeny upravené nebo originální věty z děl latinských autorů (u těch je uvedena zkratka příslušného autora), na kterých jsou demonstrovány probírané gramatické jevy; následuje většinou velmi bohatá slovní zásoba příslušné lekce. Druhý celek obsahuje podrobný, avšak srozumitelný výklad latinské morfologie, který je průběžně doplňován představením některých syntaktických jevů. Třetí část zahrnuje dostatečný počet gramatických i překladových cvičení, která jsou velmi variabilní a didakticky dobře sestavená. Do čtvrté části jsou zařazeny autentické texty, u nichž je citován autor i dílo (pokud to lze), nikoli však přesné místo. Na konci skript se nachází latinsko-český slovníček reflektující slovní zásobu všech dvaceti lekcí s výjimkou slovíček z autentických textů, protože ty jsou určeny k samostatné práci studenta s latinsko-českým slovníkem.

Členění lekcí je jasné a přehledné, gramatické výklady jsou doplněny tabulkami a jinými shrnutími. Někdy však malý formát skript neumožňuje

pečlivě graficky zpracované přehledy zhlédnout jako celek na téže straně (s. 159-158).

V prvních pěti lekcích je probrán deklinační systém substantiv a adjektiv, včetně důsledného výčtu výjimek z uvedených pravidel. Autor formuluje také obecná pravidla skloňování (s. 28), která jsou studentům většinou předávána jen ústní formou. Z didaktického hlediska by bylo možná vhodné při probírání substantivních deklinací jako celku zdůraznit příslušnost substantiv k jednotlivým deklinacím podle zakončení kmene a tohoto principu se důsledněji držet. Např. u 3. deklinace autor sice hovoří o substantivech zakončených na souhlásku a o *i*-kmenech, ale vzápětí užívá termíny *substantiva nestejnoslabičná a stejnoslabičná* (s. 38). Také přehledná tabulka by studentům představila tento oddíl latinské gramatiky více systémově. (Dílčí shrnutí na s. 40 zahrnuje jen 1.-3. deklinaci). Takový souhrnný přehled autor uvádí např. u sumarizace konjugačního systému (s. 31), který rekapituluje prézentní kmen všech konjugací, včetně typu *capio*. Za přínosný pro studenta považuji výklad o latinském pasivu a jeho možném překladu do češtiny, který se částečně komplikuje existencí českých zvratných sloves a s nímž si studenti často nevědí rady (s. 21).

V 7. a 8. lekci (s. 73, 81) jsou vedle sebe v těsném sledu probrána všechna zájmena, což sice studentovi umožní vytvořit si v tomto množství informací systém, nebude jej však asi schopen najednou účinně vstřebat. Podobným způsobem se autor ve 20. lekci (s. 199) najednou vyrovnal s nepravidelnými, neúplnými a semideponentními slovesy.

Vedle nezbytného penza základní gramatiky, jako jsou zájmena (zde oceňuji výklad o pádu vztažného zájmena ve větě, s. 84), číslovky, stupňování adjektiv a adverbií, jsou posluchači již od 5. lekce průběžně uváděni do problematiky pádoslovných vazeb, např. genitivu subjektového a objektového (s. 59), dativu posesivního (s. 67) nebo ablativu časového (s. 78). Autoři si uvědomují, že práce s těmito pojmy je důležitá již od počátku, aby student později nebyl zaskočen informací, že vedle spojkové existuje také syntax pádová.

Počínaje 10. lekcí jsou postupně probírány slovesné tvary tvořené od perfektního a supinového kmene, včetně tvarů jmenných. Ze systému latinských participií však jakoby zde vypadlo participium futura pasiva, i když je samozřejmě později probíráno jako gerundivum (s. 146). Současně jsou studenti podrobně informováni o některých syntaktických jevech, např. o indikativní časové souslednosti (s. 140-141), infinitivních vazbách (s. 158-164) či ablativu absolutním (s. 169-172).

Zatímco v oblasti morfologie se autor drží tradičního, ověřeného způsobu výkladu, na poli syntaxe se pouští do nových postupů, bezpochyby pod vlivem brněnské lingvistické školy. Systémově např. vykládá pojem indikativní časové souslednosti (s. 140), ale nezmiňuje, že na stejných principech funguje i časová souslednost konjunktivní. Precizně je zpracována lekce, ve které jsou probírány infinitivní vazby. Vedle přehledu všech existujících infinitivů, bohatého výčtu predikátů (včetně skupin *verba affectuum*, *verba voluntatis* a modálních sloves, s. 159) je zde uveden i podrobný postup při překládání těchto vazeb (s. 161, 163).

Teprve od 18. lekce je student informován o existenci a možnostech užití latinských konjunktivů, avšak s výjimkou těch zakončených na *-urus sim* a *-urus essem*. Při výkladu o konjunktivu (s. 178) jsou příhodně formulována obecná pravidla pro užívání indikativů a konjunktivů v latině. Považuji spolu s autory za důležité sumarizovat tyto informace a formovat tak u studentů také obecné uvažování o jazyce. Autor nezvykle postponoval probrání konjunktivů téměř až na závěr učebnice, přesto se mu podařilo vyložit jejich užití jak v hlavních, tak v některých vedlejších větách, např. obsahových žádacích (s. 181), příslovečných účelových (s. 183), nebo ve větách s *cum historicum* s. 191). Tento nevšední postup ověří až vlastní pedagogická zkušenost.

Z výkladu i terminologie všech syntaktických jevů je jasně patrné, že se autoři hlásí k moderním lingvistickým teoriím, založeným na funkčním chápání syntaktického systému. To je jistě jedno z řady pozitiv této práce, totiž aktualizace výkladu, aby odrážel současný stav bádání. Můžeme se podle tohoto krátkého úvodu do latinské skladby těšit na pokračování *Latinské morfologie* v podobě dalšího dílu s názvem *Latinská syntax*? Snad to není ode mne příliš troufalá výzva pro autory. Zcela jistě bude výzvou předložit ve dvou semestrech studentům tuto fakty nabitou učebnici. Přestože autoři v předmluvě uvádějí, že se snažili podat zhuštěný výklad, podařilo se jim téměř dostát titulu *Latinská morfologie*, protože zpracovali vskutku velmi podrobný popis zmíněné disciplíny. Učebnice je ve výsledku kompaktní celek kombinující vysoce odborný filologický výkon spolu s didaktickým účelem v podobě pestrého repertoáru cvičení a ukázek originálních textů. Je to zcela jistě vítaná *rara avis* na poli české klasické filologie.

Barbara Pokorná (Olomouc)

Lucie Pultrová – Daniela Urbanová – Marie Malá – Jiří Šubrt, *Archaická latina*. Praha: Karolinum 2006, 187 s.

Česky psané příručky se většinou zabývají latinským jazykem, římskou literaturou a kulturou odděleně, pouze s příležitostnými přesahy do sousedních oborů, pokud je to pro výklad nezbytné. Autoři skript *Archaická latina* se snaží o propojení těchto oblastí a komplexnější uchopení problematiky, která zahrnuje rozšíření písma, vývoj jazyka a vývoj literární latiny.

Skripta jsou rozdělena do šesti kapitol, dále členěných na podkapitoly. První kapitolu tvoří úvod, ve kterém je vymezen pojem archaická latina. Druhá kapitola je věnována jazykům, kterými se na území dnešní Itálie mluvilo v 1. tisíciletí př. Kr. Vedle přehledu indoevropských a neindoevropských jazyků a jejich nejvýznamnějších písemných památek se zde čtenář seznámí také s teoriemi o příchodu Indoevropanů na Apeninský poloostrov. Třetí kapitola pojednává o převzetí a adaptaci abecedy národy staré Itálie a o vývoji latinské abecedy. Jsou zde uvedeny i nově vytvořené znaky, různé ortografické zvláštnosti a pokusy o reformu pravopisu. Čtvrtá kapitola podává přehled nejdůležitějších jazykových charakteristik archaické latiny. Autorka této části se programově zabývá pouze jevy, které jsou doloženy v písemných památkách zkoumaného období, a ponechává stranou vývoj z indoevropského prajazyka i nedoložené, pouze teoreticky rekonstruované jevy. Stav v indoevropském prajazyce zmiňuje pouze příležitostně, pokud je nutné zasadit jevy vyskytující se v archaické latině do širšího rámce. Díky tomuto přístupu si skripta zachovávají tematickou jednotu a nestávají se historickou mluvnicí. Největší pozornost je věnována hláskosloví, zvláště vývoji vokálů. V rámci tvarosloví se pojednává zejména o pádových koncovkách jednotlivých deklinací. Menší pozornost je věnována slovesnému systému, a to jednak kvůli menšímu počtu dokladů a jednak kvůli tomu, že se z morfologického hlediska již podstatně nelišil od klasického. Možná je trochu škoda, že nejsou alespoň zmíněny další slovní druhy, např. zájmena. Za podkapitolu o tvarosloví by bylo možné zařadit také krátké všeobecné pojednání o syntaxi, o které se mluví pouze v šesté kapitole v rámci komentáře Plautova jazyka. Náplní páté kapitoly jsou významné epigrafické památky předliterárního období i období římské republiky. V úvodu je čtenář seznámen s klasifikací nápisů, s nejčastěji užívanými zkratkami a se symboly, které se při vydávání nápisů používají. Podkapitola 5.2 je věnována nápisům z předliterárního období. U každého nápisu jsou vždy uvedeny základní údaje (místo nálezu, datace, materiál objektu, na němž se nápis dochoval, apod.). Dále následuje text nápisu, přepis do klasické latiny, překlad, jazykový komentář jevů, které se na nápisu vyskytují, a další informace vztahující se k nápisu (možné interpretace, předpokládaný kulturní kontext apod.). Je zde vyobrazena i originální podoba nápisu, někdy i fotografie celého předmětu, na němž se zachoval. V závěru je uveden přehled latinských nápisů z předliterárního období a poukazuje se na podobnosti ve stavbě nápisů různých jazyků staré Itálie. Stejným způsobem se v podkapitole 5.3 pojednává o nejvýznamnějších nápisech z období římské republiky. Vedle kratších nápisů je zde i kompletní *Senatusconsultum de Bacchanalibus* s přepisem do klasické latiny, českým překladem a komentářem.

Šestá kapitola je nejrozsáhlejší a zahrnuje římskou literaturu od počátků až po Lucilia. Vedle teoretického výkladu obsahuje i komentované ukázky

z děl jednotlivých autorů. Zvláštní pozornost je věnována komediím, zejména Plautovi. V první části je podán výklad o počátcích římské literatury a jednotlivých literárních žánrech, které se v archaickém období rozvíjejí. Autoři se následně zastavují u nejvýznamnějších literárních osobností archaického období. Historicky a kulturně vzdálené prostředí přibližují čtenáři čtivým jazykem a volbou termínů běžně používaných v kontextu dnešní společnosti a kultury. K informacím o životě a díle literátů je vždy připojena i charakteristika jejich jazyka, což umožňuje udělat si představu o konstituování latiny jako literárního jazyka. Hlavní linie tohoto vývoje by pro větší názornost možná bylo užitečné shrnout v úvodu či závěru kapitoly. Další podkapitola je tvořena ukázkami z děl autorů archaického období mimo Plauta a Terentia, o nichž pojednává poslední část šesté kapitoly i celých skript. Pozornost je věnována zejména Plautovi, který se srovnává s Terentiem. Plautův jazyk je obvykle spojován s hovorovou latinou, o které však nejsme dostatečně informováni. Nemůžeme např. přesně popsat, jak vypadal hovorový jazyk vyšších a nižších společenských vrstev, jak se vzájemně ovlivňovaly apod. Ještě obtížnější je rozhodnout, do jaké míry a jakým způsobem tyto jevy pronikají do psaného projevu, který je ze své podstaty vždy odlišný od mluveného. Tyto problémy jsou ve skriptech nastíněny, možná by však bylo užitečné je ještě více zdůraznit. Za velmi praktickou pomůcku pro četbu Plautových a Terentiových komedií pokládám vedle jazykového komentáře i přehled používaných meter s výkladem o odlišnostech v porovnání s řeckými metry, a to včetně možných variant.

Skripta jsou opatřena množstvím odkazů na odbornou literaturu. Mimo poznámek v textu je na konci každé kapitoly uveden přehled relevantní literatury k danému tématu. Mohou se proto stát užitečnou pomůckou pro zájemce o hlubší studium. Další předností je důsledné uvádění odkazů na jednotlivé pasáže v rámci skript. Pro přiblížení se k archaické latině jsou důležité také překlady a jazykové komentáře ukázek. Poněkud rušivě na mě však působí typografické zpracování skript. Zdá se mi, že styl některých nadpisů text tříští a ztěžuje orientaci.

Výše uvedené připomínky nicméně neubírají nic na celkově kladném hodnocení celého díla. Snaha o uchopení latinského jazyka určitého období jako celku v různých souvislostech není v českém prostředí běžnou záležitostí. Podle mého názoru se do budoucna může jednat o nosný směr, který může přispět k celistvějšímu antického chápání světa.

Jana Mikulová (Brno)

Apofthegmata – výroky a příběhy pouštních otců, I. Z řeckého a latinského originálu přeložil a komentářem opatřil Jiří Pavlík. Praha: Benediktinské arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2000, 160 s.

Apofthegmata – výroky a příběhy pouštních otců, II. Překlad a komentář Jiří Pavlík. Praha: Benediktinské arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2005, 136 s.

Benediktinské arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty se ujalo vydání do té doby (r. 2000) do češtiny nepřeložených *Apofthegmat*. Jejich překlad pořídil člověk nejpovolanější, dr. Jiří Pavlík, absolvent Katolické teologické fakulty UK a také Ústavu řeckých a latinských studií Filozofické fakulty UK a učitel klasických jazyků na katedře biblistiky a judaistiky Husitské teologické fakulty UK. Kniha je určena nejen pro ty, kdo se zajímají o rané křesťanství a významné zlomy v jeho historii, ale díky Pavlíkově civilnímu a čtivému překladu osloví i širší křesťanskou veřejnost. Příznivci prvních dvou dílů Pavlíkových *Apofthegmat* se mohou vbrzku těšit na třetí díl, na jehož překladu autor v současné době pracuje.

Výraz a p o f t h e g m a (ἀπόφθεγμα) souvisí se slovesem (ἀποφθέγγομαι = prohlásit) a označuje krátký pointovaný výrok nebo sentenci. Tato stručná forma se těšila značné oblibě už v pohanském starověku, nám se však dostává do rukou výtvor čistě křesťanský, jehož geneze byla úzce spjata s hnutím, které proběhlo na přelomu 3.-4. století v Egyptě: jedná se o rozsáhlý odchod křesťanů do pouště. Historické příčiny zrodu egyptského poustevnictví nejsou dostatečně jasné, dalekosáhlost tohoto jevu si však vyžádala vznik a rozvoj žánru apofthegmatu v křesťanské literatuře, kde získává zcela praktickou funkci: má na příkladu velkých moudrých předchůdců a jejich zásad radit a instruovat křesťana, který se rozhodl žít životem poustevníka, pomoci mu svou radou vyřešit otázky a překonat překážky s poustevnictvím spojené, aby správným prováděním askeze obstál u posledního soudu. Z tohoto úhlu pohledu jsou apofthegmata pouštích otců jakýmsi know-how pro poustevníky, jakousi příručkou a souborem pravidel pro řádný a úspěšný poustevnický život. Pro svůj výrazný praktický, ale z pohledu křesťanského učení zároveň výchovný ráz si brzy získaly v křesťanské literatuře význačné postavení.

Ústřední postavou apofthegmatu je abba, moudrý mnich poustevník, který odpovídá na otázku zpravidla mladšímu bratru poustevníkovi. Toto schéma však není nijak zkostnatělé, ale bohatě se obměňuje: nejenže abba může nebo nemusí být jmenován, ale velmi často bývá vypuštěna otázka mladého bratra a apofthegma se tak z roviny osobního rozhovoru posunuje na úroveň obecnou. Konečně máme zachována apofthegmata většího rozsahu, jejichž

obsahem je i popis okolnosti rozhovoru nebo krátké či obsáhlejší biografické informace o mluvčích. Tato variabilita je výsledkem postupného vzniku apofthegmat, která dlouho kolovala ústní tradicí a snad až někdy na přelomu 5. a 6. století byla konečnou redakcí patrně více osob sebrána do dvou sbírek, které máme k dispozici dnes.

První sbírka obsahuje apofthegmata řazená podle abecedy podle jména moudrého abby, který v apofthegmatu vystupuje, anonymní zbytek je pak řazen tematicky (Cottelier, J.-B. – Guy, J.-C., *Apophthegmata Patrum, collectio alphabetica*, Brussels 1962, *PG* 65,71-440), druhá sbírka je seřazena výhradně podle ústředního tématu apofthegmatu (*Les Apophtegmes des Pères: collection systématique I-IX, X-XVI*). Podle této zřejmě mladší sbírky apofthegmat zpracoval Jiří Pavlík první český překlad výroků pouštních otců. První díl, v němž Pavlík podává překlad I.-IX. knihy apofthegmat systematické sbírky, vyšel již v roce 2000 a předpokládalo se brzké vydání i dalšího pokračování. Avšak autor kritického vydání otec J.-C. Guy zemřel po dlouhé nemoci roku 1986, a tak je pochopitelné, že tak jako bylo zpomaleno vydání prvního dílu, byly i ostatní díly originálního testu s francouzským překladem vydány oproti původnímu plánu se značným zpožděním (2. díl až roku 2003, 3. díl roku 2005). Proto také český překlad druhého dílu systematické sbírky vyšel až v roce 2005 a na třetí si netrpěliví čtenáři musí ještě nějaký čas počkat.

Je totiž opravdu o co stát. Pavlík zužitkoval své vzdělání jak v oboru teologie, tak klasické filologie a předložil překlad nejen věcně přesný, ale také ohleduplný vůči čtenáři. Vycházeje ze zásady, že apofthegmata byla ve své době čtenáři či posluchači bez problému srozumitelná, nebál se na vhodných místech používat obecné termíny, bohatá a složitá řecká souvětí zkrátit nebo nepřímou řeč převést na přímou. A to je jediný správný postup při překladu z klasických jazyků, jejichž větná stavba se tolik liší od stavby moderní češtiny. Snaha co nejvíce se přiblížit originálu je spíše destruktivní, protože dává vzniknout textu nesrozumitelnému nebo nestravitelnému, a to je u většiny klasických textů na škodu. A i když J. Pavlík možná mohl obohatit poznámkový aparát (čtenář je přece zvědavý a chtěl by se toho dozvědět co nejvíce!) nebo při své erudici přepisovat originální dlouhé hlásky i tam, kde to není zjevné na první pohled, buďme vděčni za překladatele takových kvalit. Tudy vede cesta!

Marcela Slavíková (Praha)

Jeroným, ***Výbor z dopisů***. Úvodní studie, překlad a poznámky Jiří Šubrt. Praha: OIKOYMENH 2006 (Knihovna raně křesťanské tradice, sv. 6), 309 s.

Ačkoli křesťanství přicházelo na latinský Západ postupně už zhruba od 1. století, teprve v době Constantinově, po ediktu milánském z r. 313, se rozšířilo do všech společenských vrstev a začalo společnost ve větší míře ovlivňovat a přetvářet. Během 4. století se také vznikající křesťanské sociální normy, modely a vzorce chování dostaly zásadněji do kontaktu s tradičními římskými; mnohé z výsledků této konfrontace (týkající se například struktury rodiny, postavení ženy ve společnosti či sexuality) přetrvaly nejen konec antiky, ale zůstaly platné – alespoň na ideální rovině – až hluboko do novověku, ne-li dodnes. Tento proces utváření pozdněantické společnosti ale nebyl pouhou kombinací prvků vybraných z jedné či druhé tradice. V mnoha ohledech navíc není možné vést jednoduchou dělicí čáru mezi „pohanským" a „křesťanským" – o leckterý sporný bod se vedly úporné diskuse nejen mezi zastánci a odpůrci nového náboženství, ale i uvnitř křesťanství samotného.

K takovýmto sporným bodům patří i podoba zasvěceného života, zejména ženského. Zatímco mužům, kteří pocítili povolání k životu pro víru, se přirozeně jako první nabízela dráha v utvářející se církevní hierarchii, ženy před rozšířením ženských klášterů žádnou podobnou možnost neměly. Není tedy divu, že otázka „ženské spirituality" se řešila už od počátků latinského křesťanského písemnictví (např. u Tertulliana nebo v Cyprianových dopisech). Ve 4. století, kdy křesťanství proniklo i do vyšších pater společnosti, se ale stala mnohem naléhavější. Na Západ přicházely podněty z rozvíjejícího se východního, zejména syrského poustevnického hnutí a ve vrstvě křesťanských matron nacházely vděčné publikum. Vznikaly volné kroužky zejména vdov a panen, které se vzdaly společenského života a společně se věnovaly studiu Písma, modlitbám, postům a kultu mučedníků – podobné formy ženských asketických sdružení se objevují v dějinách evropského křesťanství i později, nejčastěji ve vrcholném a pozdním středověku (např. bekyně, třetí řády, počátky některých řádů a kongregací).

V římské společnosti ale myšlenka radikální askeze a rozloučení se „světem", kterou toto hnutí hlásalo, vzbuzovala značný odpor – ještě na začátku 5. století nazývá Rutilius Namatianus, vzdělaný odpůrce všeho ne-římského, mnichy z koinobia na ostrově Caprarii *lucifugi viri* („ti, kteří se štítí světla") a jejich život v ústraní přičítá špatnému svědomí nebo duševní chorobě.[1] Jednou z hlavních výhrad bylo, že asketicky žijící člověk (tím spíše, jedná-li se o ženu) se vyřazuje z reprodukčního cyklu a nenaplňuje tak svou přirozenou prokreační úlohu, jež byla – a ve značné míře stále je – chápána jako povinnost vůči společnosti. Asketické myšlenky byly navíc na Západě přijímány jako cizí, a tedy *a priori* barbarské vlivy, jakkoli přicházely z křesťanského prostředí blízkého zemi Ježíšova původu. Jedním z hlavních zprostředkovatelů myšlenek asketismu v latinském křesťanství byl Sophronius Eusebius Hieronymus (sv. Jeroným, kolem 348-420), vzdělanec a theolog, který měl možnost poznat syrské poustevníky z autopsie při svém pobytu na Východě. Kromě jeho traktátů a polemik (např. s knězem Helvidiem, který nesouhlasil s tezí o Mariině věčném panenství) jsou jedním ze zásadních pramenů, z nichž si můžeme udělat představu o formování západní varianty asketických ideálů v prostředí pozdněřímské aristokracie, právě Hieronymovy dopisy. Výbor z nich nyní přináší šestý svazek sympaticky tmavozelené „Knihovny raně křesťanské tradice", kterou vydává nakladatelství Oikúmené.[2]

Pod oběma částmi knihy, třicetistránkovou úvodní studií i komentovaným překladem dvanácti dopisů různým adresátům, je podepsán Jiří Šubrt. Obě také nesou zřetelnou pečeť svého autora, resp. překladatele, takže v této recenzi nemůžeme než opakovat leccos z toho, co o jeho různých textech bylo řečeno jinde. Předmluva je fundovaným a přitom čtivým[3] úvodem do problematiky vztahu pozdněantické (křesťanské) společnosti k tělu, které se badatelé ve světě věnují intenzivně po několik posledních desetiletí, v reakci na podněty např. Michela Foucaulta či *gender studies*; jedním z nejvýznamnějších současných historiků starověku, kteří se tímto tématem zabývají, je Peter Brown, jehož zásadní studie *The Body and Society* byla před několika lety přeložena do češtiny.[4] Právě výsledky zmíněných bádání se snaží Jiří Šubrt přehledně zprostředkovat českému čtenáři, který jinak má k této problematice k dispozici – vedle Brownovy práce – v podstatě pouze úvodní kapitoly v šíře koncipovaných dějinách mnišství.[5] Diskutovat by se dalo snad pouze o podobě nad-

[1] Rutilius Namatianus, *De reditu suo sive Iter Gallicum*, I, v. 439-452. Část této pasáže v překladu Dany Svobodové in: *Sbohem, starý Říme*, vyd. Eva Stehlíková, Praha, Československý spisovatel 1983, str. 70 n.

[2] Kniha vyšla v pečlivé redakci Petra Kitzlera (všiml jsem si jen jediného překlepu: v latinském názvu listu Jana Zlatoústého v pozn. 31, str. 15, má být *...virgines subintroductas*). – Je škoda, že v názvu celého svazku není zmíněno jednotící téma vybraných listů, např. „Výbor z dopisů o panenství" či „o askezi", což by otevřelo možnost dalších výborů k jiným tématům (byť v souboru Hieronymovy korespondence méně důležitým).

[3] Snad jen občas čtenář klopýtne o kolokvialismus, např. na str. 8 „musela se (mu) zatočit hlava" či „církevní establishment".

[4] Peter Brown, *Tělo a společnost, Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, překlad Eva Lajkepová, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.

[5] Viz např. Karl Suso Frank, *Dějiny křesťanského mnišství*, překlad Zdeněk Lochovský, Praha, Benediktinské arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2003 (*Pietas*

pisů jednotlivých kapitol studie: latiník ocení jejich obraznost a případně i mnohovýznamovost (např. *Aculei carnis* či *Hortus conclusus, fons signatus*), je ale otázka, zda by vhodně zvolený český ekvivalent nezprostředkoval část těchto vlastností i čtenářům neznalým latiny – s jejichž převahou podobná publikace chtě nechtě musí počítat, koneckonců pro ně přináší vedle převzatého původního textu v zrcadlové edici i překlad.

Ani překlad sám nezapře zřetelný rukopis Jiřího Šubrta. Je čtivý, psaný živou, srozumitelnou a latinismy nezatíženou češtinou. Překladatel se nebojí rozdělit či přeorganizovat složitá a virtuózně vystavěná souvětí, aniž by Hieronymovo vyjadřování banalizoval. Zvláštní úkol, např. i ve srovnání s překladem Hieronymových legend o poustevnících, představoval tentokrát autorův naléhavý styl: je fascinujícím zážitkem vidět, jak vášnivý theolog v nejlepší tradici římské výmluvnosti na sebe vrší biblické obrazy,[6] propojuje je a sofistikovanou intertextuální technikou vykládá jeden druhým, aby o své asketické pravdě přesvědčil adresáta i domnělé či skutečné oponenty. Jiří Šubrt tomuto úkolu dostál se ctí, a tak se český čtenář může ponořit do proudu Hieronymovy argumentace a nahlédnout tak do doby, kdy v Římě křesťanství, v zápase mezi radikály a „umírněnými", bojovalo o svou evropskou, na antické tradici založenou podobu.

Martin Bažil (Praha)

SUGER, ***Spisy o Saint-Denis***. Překlad, úvodní studie a poznámky IVA ADÁMKOVÁ. Praha: OIKOYMENH 2006 (Knihovna středověké tradice, sv. 15), 423 s.

Kniha nám dává nahlédnout do světa středověkých klášterů 12. století a umožňuje poznat problémy, se kterými se setkávali ti, kdo kláštery tehdy spravovali, a to z pohledu jednoho z nich, opata Sugera z kláštera Saint-Denis.

benedictina, sv. 7), či zároveň s recenzovanou knížkou vydanou originální českou studii VÁCLAVA VENTURY, *Spiritualita křesťanského mnišství*, I: *Od prvopočátků po sv. Jana Zlatoústého*, Praha, tamtéž 2006 (*Pietas benedictina*, sv. 11).

[6] Biblické citáty jsou většinou převzaty z ČEP, takže se mohou lišit od Hieronymova znění. Čtenáři, který jednotlivé verše poznává, tento postup skvěle zprostředkuje autorovu na Bibli vystavěnou literární techniku. Je otázka, zda posun mezi Hieronymovou a z hebrejštiny vycházející českou verzí neoslabí některé obrazy. Např. citát z *Písně písní* 1,3 v dopise 22 (zde str. 67), v podobě *Post te in odorem unguentorum tuorum currimus*, vkládá Hieronymus na závěr odstavce o svém slavném útěku do pouště – ekumenická verze „Příjemně voní tvé oleje, nejčistší olej – tvé jméno" tady zapadá do kontextu podstatně méně.

Seznámíme se s otázkami hospodaření, architektonické přestavby, ale také s průběhem liturgických oslav a získáme představu o vnitřní výzdobě liturgických prostor. Právě opat Suger přikládal totiž kvalitě liturgického prostoru a jeho vybavení veliký význam, na rozdíl např. od svého současníka a v jistém smyslu i odpůrce Bernarda z Clairvaux, který dával naopak přednost prostotě a jednoduchosti liturgických interiérů. Pro přestavbu a vybavení prostor musel ovšem nejprve opat Suger získat dostatek finančních prostředků, což bylo nezbytným předpokladem pro jeho další činnost. Spisy, které zde Iva Adámková uvádí a překládá, napsal Suger, jak sám píše, na přání bratří, aby se uchoval pro příští generace popis toho, co bylo pod jeho vedením v opatství Saint-Denis vykonáno, a to jak v oblasti ekonomického zabezpečení chodu kláštera, tak ve věci architektonické přestavby a vybavení liturgického prostoru.

Úvodní studie má název *Opat Suger: Mezi reformou liturgie a snahou o posílení politické prestiže Saint-Denis* a má tyto části: *Nad stavem sugerovského bádání*, *Opatství Saint-Denis a jeho patron*, *Suger ze Saint-Denis (životopis)*, *Sugerovo literární dílo* a *Sugerovo pojetí architektury*.

V překladu zde pak jako bilingva jsou předloženy tři Sugerovy spisy: *Ordinatio* (*Nařízení*), *De consecratione* (*Svěcení kostela*) a *De administratione* (*Správa opatství*), vybavené rozsáhlým poznámkovým aparátem a doprovázené přílohami, jako jsou seznamy citovaných pramenů, literatury a zkratek, rejstříky, obrazová příloha a v neposlední řadě také přehled Sugerových spisů a jejich překladů do moderních jazyků. *Ordinatio* lze charakterizovat spíše jako pramennou listinu, která zahrnuje nová ustanovení týkající se života bratří v klášteře Saint-Denis, obnovení některých liturgických obřadů a popis stavebních změn v klášterním kostele. Spis *De consecratione* popisuje tři liturgické slavnosti, které v opatství Saint-Denis proběhly v souvislosti se svěcením nově vybudovaných částí opatského kostela. Spis *De administratione* pak je nejrozsáhlejší a má tři části. První popisuje administrativní opatření, která vedla ke zvýšení a stabilizaci příjmů plynoucích opatství z jeho majetků, což byl nutný předpoklad pro realizaci Sugerových stavebních záměrů. Druhá část líčí stavební práce, které se v opatském kostele uskutečnily, třetí pak popisuje předměty použité pro výzdobu nového kostela, které byly buď opraveny či zrestaurovány, nebo získány nově (liturgické předměty, liturgická roucha, okenní vitraje apod.). Překlad Ivy Adámkové je nutno vysoce ocenit, protože byl jistě velmi obtížný. Suger píše často v dlouhých větách, které nejsou příliš přehledné. Práce si vyžádala od autorky perfektní znalost reálií, a to nejen z oblasti historie, ale i liturgie, architektury, náboženství, hospodářských dějin a v neposlední řadě např. i geografie (text obsahuje mnoho místních jmen).

Překlad doprovází rovněž komplikovaný poznámkový aparát velkého rozsahu, proto je třeba ocenit, že v celé knize najdeme pouze jednu chybně při-

řazenou poznámku (na s. 282: pozn. 598 nepatří ke slovům „sv. Romana", ale ke slovům „arcibiskup Hugo", která jsou na předchozí stránce. Proto má mít číslo 597). To svědčí o velké pečlivosti nejen autorky překladu, ale i korektorů a redaktorek.

Zvláště obtížné pro překlad byly jistě verše, které interpretují nápisy na antependiu a skříních světců (s. 300-305), na oltáři (s. 314-317) nebo na různých liturgických předmětech a na vitrajích (s. 336-351).

O tom, že knížka byla velmi pečlivě připravena i po redakční stránce, svědčí jistě i fakt, že je v ní minimum mechanických chyb (překlepů):

- s. 11, pozn. 9: jež (má být jenž);
- s. 61, pozn. 189: titulární světci opatství (nikoliv svědci);
- s. 81: nezbytnou součástí (má být součást) liturgie ... představují rovněž ornamenta ecclesiae.

V překladu se ovšem nacházejí některé drobné nepřesnosti, které svědčí o nejisté orientaci autorky v náboženské terminologii:

- s. 88: ad servorum Dei *tutelam* tremulus confugio – ve strachu se utíkám *do bezpečí* služebníků Božích (*pod ochranu*).
- s. 95: ob amorem et reverentiam sancte religionis et fratrum nostrorum devotionem – z lásky a *vážnosti* ke svaté *víře* a zbožnosti našich bratří (z lásky *a úcty* ke svaté *řeholi* a zbožnosti našich bratří).
- s. 102: os brachii sancti Iacobi, apostoli *fratris* Domini – část ramene svatého apoštola Jakuba, *bratra* Páně (*příbuzného* Páně).

Autorka zde překládá „bratr Páně" a ve vysvětlující poznámce to dokládá třemi citáty z Písma (ze Skutků apoštolů), které ovšem nikterak nepotvrzují toto sourozenectví, ale pouze fakt, že se Ježíšovi učedníci mezi sebou nazývali bratry (jako se ostatně dodnes oslovují křesťané v některých církvích): pozn. 57: Jakub, *bratr* Ježíšův, podle Sk 12,17 („Povězte to Jakubovi a ostatním bratřím"), Sk 15,13 („Ujal se slova Jakub a řekl: Bratři, slyšte mě"), Sk 21,17 („Přijali nás bratři s radostí").

Dále v téže poznámce uvádí mylnou informaci, že „Kristovým učedníkem se stal (Jakub) po jeho zjevení", což dokládá citátem, který hovoří pouze o tom, že po svém zmrtvýchvstání se Kristus ukázal Jakubovi a ostatním bratřím (1 K 15,7: „Pak se ukázal Jakubovi, pak ostatním bratřím"). Jakub se stal Kristovým učedníkem již během Kristova života, ne až po jeho zmrtvýchvstání. Označení „frater Domini" se používá ve významu „příbuzný Páně". Ježíš neměl přímé sourozence, ale měl příbuzné ze širší rodiny, z nichž někteří se později stali i jeho učedníky.

- s. 105: Capiciario sacriste per manum magistri prioris dari instituimus. – Postarali jsme se také o to, aby tyto prostředky byly prostřednictvím magistra priora předávány *správci církevních záležitostí* a sakristánovi v jedné osobě. Pozn. 66 k tomu vysvětluje, jak chápat termín magister prior, což je velmi široký pojem, a pozn. 67 vysvětluje, kdo je capiciarius. Právě z posledně uvedené poznámky však vyplývá, že capiciarius je něco jako kostelník či správce kostela nebo kustod kostela, jak je výslovně uvedeno v poznámce dále. Překlad „správce církevních záležitostí" navozuje představu osobnosti mnohem důležitější a výše postavené, proto by bylo vhodnější užít termín z poznámky, totiž *správci kostela*.
- s. 125: et sanctorum martirum ibidem quiescentium *effigies venerandas* – *ctnostné zjevy* zde odpočívajících svatých mučedníků. Spojení „effigies venerandas" by snad bylo lépe přeložit zde jako *uctívané, úctyhodné podoby, vyobrazení*.
- s. 164, pozn. 229: Lapis angularis. Autorka zde říká, že „překlad v německy mluvících oblastech kolísá mezi úhelný kámen a svorník". V češtině se používá spojení kámen úhelný nebo nárožný, aby se vystihlo, že se jedná o kámen v rohu stavby (angulus), který ji drží pohromadě. Překladatelka správně propojuje s *Iz* 28,16.
- s. 181: ...jsme probděli celou noc od večerních nešpor až k ranní *matutině*. Vhodnější by byl překlad k ranní *modlitbě*, protože matutinum samo o sobě jako termín označuje ranní modlitbu, tak jak autorka uvádí i v následující pozn. 277: vespertina označuje večerní modlitby, které odpovídají chválám (matutini) v době ranní.
- s. 184: peractis ordinarie sancte consecrationis *misteriis* – po skončení všech *tajemství* svatého svěcení. Za vhodnější bych považovala užití slova *obřadů* místo tajemství.

Některá místa, která uvádím dále, bych překládala jinak, ale neznamená to, že jsou přeložena špatně, pouze snad méně obratně nebo pro češtinu nevhodně či nejednoznačně.

- s. 111: subito sanctorum martirum dominorum et protectorum nostrorum amor et devotio nos ad augmentandam et amplificandam superioris ecclesie partem capitalem rapuit – Poté nás zbožnost a láska ke svatým mučedníkům, našim pánům, přiměla zvětšit a rozšířit hlavní chórovou část kostela (*Náhle nás uchvátila láska ke svatým mučedníkům, našim pánům, a zbožná touha zvětšit...*).
- s. 115: quidam etiam gemmas ob amorem et reverentiam Iesu Christi – někteří z lásky a vážnosti (*úcty*) k Ježíši Kristu také drahokamy.
- s. 141: itineris difficultati – kvůli obtížné schůdnosti cesty (*kvůli neschůdnosti cesty* nebo *kvůli neschůdné cestě*).
- s. 149: že by se tak mělo udát (*stát*) velmi slavnostním způsobem.
- s. 180: intentionem cultus et habitus exterior designavit – vyjadřovaly navenek jejich ornáty a gesta (*jejich oděv a vnější chování, projevy chování*).

- s. 244: *devocius* ad hanc amplificandam accessi – proto jsme se do zvelebování tohoto místa pustili s ještě větší *zbožností*. Zde bych použila raději význam s větší *horlivostí*, *oddaností*, protože zde nejde o zbožné úkony, ale o praktické činnosti.
- s. 248: *retributionis* beneficium nobis ab omnipotenti Deo misericorditer impetrabit – zajistí u všemohoucího Boha v jeho milosrdenství božskou *odplatu*. Zde bych viděla pro slovo retributio jako vhodnější překlad *odměnu*; odplata má v češtině spíše negativní konotace.
- s. 261: Que cum eam nomine proprio ... *pie* satis advocasset – Když ji tato královna velmi *zbožně* zavolala jejím jménem. Zde je jistě vhodnější vybrat z mnoha významů slova pius spíše *laskavě*, *vlídně*, protože se nejedná o žádný náboženský úkon ani o vztah k Bohu.
- s. 322: nulli omnino eque ut sancti sacrificii servitio ... debere famulari profitemur – vyznáváme, že svaté Oběti je třeba sloužit tak, jako vůbec ničemu (*jako ničemu jinému*), totiž ve veškeré vnitřní čistotě a nádheře.
- s. 326: pia vota *deferre* accesserant – přišli a *přinesli* zbožné modlitby (přišli, *aby přednesli*)
- s. 350: Includi gemmis lapis iste *meretur* et auro, marmor – Posázet drahokamy a zlatem se hodí (*si zaslouží*) tento mramor

Jiná místa bych charakterizovala spíš jen jako drobná přehlédnutí při konečné revizi:

- s. 105: *lampadarum*: na téže stránce je jednou přeloženo *svítidel* a jednou *svítilen* (bylo by vhodnější dodržet jednotný překlad).
- s. 129: per omnes valvas turbarum sibi occurentium superfluitatem refunderet – vypouštěla všemi vchody *velké množství* příchozích, *které* do ní *vstoupily* (*velké zástupy*, navazuje věta vztažná v pl.).
- s. 305: 2× na nebi: Jako se slavně zjevuje na nebi jako znamení syna člověka lidem i andělům vysoko na nebi.
- s. 306, pozn. 677: „v dohledu obětujícího kněze" je v textu přeloženo „před očima obětujícího kněze", což je vhodnější. Poznámka se vztahuje přímo k tomuto textu, proto by měla mít doslovnou citaci.
- s. 322: *In omnibus* enim universaliter decentissime nos oportet deservire – Ve všem a v každém ohledu musíme co nejpatřičněji sloužit... Zde zůstalo dvakrát přeloženo *in omnibus*.

Míst, která by se dala označit jako vlastní přehlédnutí při překladu, je ovšem velice málo:

- s. 123: et vocem *illam* terribiliter audiamus – a uslyšeli *jeho* hrozivý hlas (*onen*)
- s. 143: Deo omnipotenti hoc opus admodum placere, *cum* ad laudem et gloriam nominis sui his et huiusmodi intersignis *eius* operatoribus *elegerit* opem deferre. – že se všemohoucímu Bohu ono dílo nadmíru líbí, když (*protože: cum + konj. perf.*) se ke slávě a chvále svého (sui) jména rozhodl (elegerit) prostřednictvím těchto a podobných znamení poskytnout pomoc svým (eius – *jeho*, totiž kostela) stavitelům.
- s. 278: Quod quia etiam in scolis addiscens hoc facere, *si umquam possem*, appetebam, libentius complevi. – Učinil jsem to s velkou radostí, protože jsem si to přál jednou vykonat, *kdybych někdy mohl*, již když jsem se učil ve školách.
- s. 284: ad honorem omnipotentis *Dei* – k poctě *Bohu* všemohoucímu (*Boha* všemohoucího)
- s. 329: přivolali jsme arcibiskupy a biskupy, opaty a hodnověrné osoby, jež byly přítomny, aby zvedly oltář *ze svého* původního místa (*z jeho* původního místa – nevztahuje se v češtině k podmětu, jímž jsou arcibiskupové).

Při velikosti a rozsáhlosti celého překladu je pochopitelné, že tam některá tato opomenutí či přehlédnutí mohla zůstat, přesto je ovšem třeba znovu konstatovat, že je to dílo nesmírně hodnotné a kvalitní a že Iva Adámková se při překládání spisů o Saint-Denis svého náročného úkolu zhostila vynikajícím způsobem. Úvodní studie, vlastní překlad i rozsáhlý poznámkový aparát svědčí o její velké erudovanosti v mnoha oblastech (historie, liturgie, architektura, ekonomika aj.) Proto se jistě budeme těšit na další práce z pera této vynikající mladé a odborně vzdělané překladatelky.

Markéta Koronthályová (Praha)

Ján Jessenius, *O krvi*. Preklad František Šimon, Jana Balegová, Milena Výrostová. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2007, 42 s.

Púšťanie žilou sa v minulosti používalo bežne ako liečebný prostriedok. Už od antiky sa ním telo zbavovalo „nadbytku" krvi a zmienky o ňom nachádzame v spisoch mnohých starovekých i stredovekých lekárov. Ich súčasťou býval aj výklad o hematoskopii, t. j. skúmaní krvi. Práve tejto problematike je venovaný aj spis Jána Jessenia *De sanguine vena secta dimisso iudicium*. Ján Jessenius žil na prelome 16. a 17. storočia, narodil sa vo Vratislavi, pôsobil zväčša v Prahe, svojím pôvodom bol však spätý so Slovenskom. Ako autori uvádzajú v predslove, preklad spisu *De sanguine* a komentár k nemu bol predmetom diplomovej práce M. Výrostovej, ktorú obhájila na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v roku 2003. Doc. F. Šimon bol konzultantom a dr. J. Balegová oponentom práce. Po nutných korekciách predkladajú teraz toto dielo do rúk laickej aj odbornej verejnosti ako spoločné dielo.

Svoj spis začína J. Jessenius chválou na púšťanie žilou, upozorňuje na jej význam pri prevencii i v samotnom procese liečby pacienta. Vzhľadom na to podáva následne výklad o krvi, jej podstate, zrážanlivosti, o vzhľade i vlastnostiach dobrej a zlej krvi, tiež o krvnom sére. V závere svojho traktátu konštatuje, že „krv prezrádza okrem stavby tela aj povahu mysle". Na viacerých miestach cituje starovekých učencov Hippokrata, Aristotela, Galena a arabského lekára Avicennu.

Preklad Jesseniovho spisu nebol určite jednoduchou záležitosťou, jednak vzhľadom na špecifiká Jesseniovho odborného štýlu a jednak vzhľadom na tému, keďže s hematoskopiou sa klasický filológ nestretáva každý deň. Napriek tomu sa prekladatelia zhostili svojej úlohy úspešne a podarilo sa im tlmočiť Jesseniov text verne a zrozumiteľne aj pre čitateľa-laika. Významne k tomu prispievajú poznámky (s. 40-42), ktoré obsahovo dopĺňajú text, vysvetľujú používané termíny, predstavujú citované autority. Preklad je doplnený aj stručnou charakteristikou života a diela J. Jessenia (s. 4-7).

Pri korektúrach textu uniklo autorom zopár drobností, ako napr. dĺžeň v slove žiad*ú*ce na s. 21, či hlásky *j* v slove humorálne*j* a *i* vo veneseksi*i* na s. 40. Tlačiarenský škriatok zaúradoval na s. 41, keď sa z Aristotela stal Ar*o*stoteles.

K pozitívam predloženého prekladu patrí určite aj skutočnosť, že autori zrkadlovo k slovenskému ponúkajú tiež pôvodný latinský text. Erudovaný čitateľ tak môže priamo na mieste konfrontovať latinskú a slovenskú verziu spisu, laik zase porovnávať tlač 17. a 21. storočia. Jeden i druhý text je zasadený do jednotného ozdobného rámu. V latinskej verzii určite zaujme signet na titulnom liste, iniciálka s rastlinným námetom na pozadí, či ozdobná linka umiestnená v záhlaví na začiatku textu (tá nechýba ani v slovenskej verzii). Za povšimnutie stojí ešte rok vydania na titulnom liste. V pôvodnom texte je udaný rímskymi číslicami M.DC.XVIII (1618). Na strane oproti, v preklade, sa ale dočítame, že spis vyšiel v roku 1608.

Zdá sa byť nepravdepodobné, že by túto skutočnosť autori prekladu prehliadli. Na tomto mieste je potrebné priznať, že o rímskej číslici X a jej pravosti by bolo možné polemizovať. Okrem toho, že je posunutá asi o pol riadku nižšie oproti ostatným číslicíam, jej horná časť sa zliala dohromady, čo sa tlačiarovi nestalo pri žiadnej inej číslici ani pri žiadnom inom písmene v rámci celého spisu. Keďže úlohou autorov bol preklad a nie typografický rozbor diela, rozhodli sa zrejme uviesť rok vydania, správnosť ktorého je možné overiť nielen v iných prameňoch, ale dosvedčuje ho aj Jesseniova dedikácia. (Keby traktát vyšiel až v roku 1618, nemala by zmysel. Dedikácie bývali totiž adresované živým osobám, od ktorých bolo možné očakávať podporu, a spis *O krvi* venoval Jessenius Jurajovi Thurzovi, oravskému županovi, ktorý zomrel už v roku 1616.) Okrem toho je rok 1608 uvedený aj na konci Jesseniovho textu arabskou číslicou (*Pragae, in Cynocaumatis perficieb. Anno 1608*).

Napriek daným skutočnostiam by uvedenie nesprávnej rímskej číslice určite stálo za zmienku aspoň v poznámkovom aparáte.

Hoci Jessenius patrí medzi veľké postavy našej kultúrnej i politickej minulosti, životopisného materiálu o ňom nie je príliš veľa. Preklad jeho spisu *O krvi* tak môže prispieť k lepšiemu poznaniu jeho diela, dejín medicíny i celej našej kultúry.

Erika Brodňanská (Prešov)

Jan Burian – Igor Lisový – Richard Psík, *Úvod do dějepisectví antického starověku*. Ostrava: Ostravská univerzita 2007, 251 s.

Příručku, jejímž cílem je přiblížit zájemcům o hlubší poznání dějin starověku nejvýznamnější díla a tvůrce antického dějepisectví, lze zařadit mezi velmi zdárné počiny výše jmenovaných autorů. Tematicky navazuje na starší publikace, které byly vydány Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích, a to na *Výbor z pramenů antického starověku. Řecké dějepisectví* (1995) a *Římské dějepisectví* (1997).

Ačkoliv v úvodu k dílu je autoři dedikují především studentům historických a jim příbuzných oborů, svou strukturou, snahou o objasnění hlavních směrů antického dějepisectví i bohatými odkazy na další odbornou literaturu se publikace jistě stane součástí mnoha soukromých i školních knihoven, s širokým využitím nejen v hodinách dějepisu, ale i českého či latinského jazyka.

Autoři svůj text rozdělili do dvou základních částí, z nichž první se zabývá historiografií řeckou, a to včetně řeckých historiků a spisovatelů, kteří psali v době římské hegemonie, druhá část se věnuje historiografii římské. Jednotlivé kapitoly postupují chronologicky od počátku dějepisectví Řecka a Říma s tím, že jsou psány vždy ve jménu nejvýznamnějšího autora toho kterého období (např. Hérodotos, Thúkýdidés, Xenofón, Aristotelés, Livius, Tacitus apod.). Pro odborně nepříliš orientovaného čtenáře jsou velkým přínosem bohaté odkazy v textu, které citují či poukazují na dřívější práce českých nebo zahraničních autorů vážící se k danému spisovateli a jeho dílu. U děl rozsáhlejšího charakteru jsou – pro lepší orientaci – podrobněji rozepsány obsahy jednotlivých knih daného díla. Následuje textová ukázka a bibliografie, která zahrnuje jak edice originálních textů a jejich překlady, tak i sekundární literaturu.

K samostatné práci či opakování látky v semináři jsou určeny kontrolní otázky, které se nacházejí v závěru každé kapitoly a z nichž mnohé jsou zamě-

řeny nejen faktograficky, ale nutí čtenáře především k hlubšímu zamyšlení a pochopení daného autora, jeho díla i místa, které v dějinách antického dějepisectví zaujímá.

Závěr příručky sestává ze *Základní bibliografie o antickém dějepisectví a próze*, snazší orientaci v textu při vyhledávání jednotlivých autorů umožňuje *Slovníček vybraných starověkých dějepisců, řečníků a životopisců*. V textu jsou zařazeny ilustrace mající alespoň výběrově přiblížit dobu antiky nejen slovem, ale i obrazem.

Výběr ukázek z děl jednotlivých antických autorů podléhal samozřejmě hledisku každého sestavovatele. Ukázky jsou zde uvedeny „ad illustrandum", což při četnosti autorů uvedených v jednotlivých kapitolách bylo nezbytné. Z ukázek samotných není jasné, zda jejich výběr podléhal nějaké jednotné vizi či byl „pouze" namátkovou volbou. Mnohde mohly být zvoleny či přidány i jiné texty. Např. vedle rozsáhlého úryvku z Liviových *Dějin*, který líčí obecně dosti známou dobu vlády Romula, mohly být zařazeny ještě ukázky vážící se k počátkům římské republiky či k událostem druhé punské války. Tacitova charakteristika římských císařů mohla být vyvážena citací z *Dějin* Velleia Patercula, v níž – na rozdíl od Tacita – kladně hodnotí činnost budoucího císaře Tiberia. Z díla Ammiana Marcellina by jistě zaujal úryvek popisující Huny či události vlády císaře Juliana Apostaty, jichž byl Ammianus Marcellinus přímým svědkem.

Výše zmíněné – subjektivní – výhrady nic neubírají na hodnotě dílu, které pro mnohé čtenáře bude – i díky své snaze o postižení hlavních směrů, tendencí a forem antického dějepisectví – objevné a přínosné.

Karla Vymětalová (Olomouc)

MARTINO MENGHI, ***Encyklopedie starověkého Řecka***. Přeložila ILONA STAŇKOVÁ. Bratislava: Perfekt 2006, 216 s.

Kniha M. Menghiho je další v řadě výpravných publikací velkého formátu, které se snaží vzbudit zájem širokého okruhu čtenářů o starověké civilizace a přispět k jejich poznání. V dnešní době, kdy lidé s oblibou přijímají informace provázené vizuálními vjemy, ať už prostřednictvím televize či internetu, se i nakladatelé snaží upoutat zájem potenciálních čtenářů knížkami, které na první pohled upoutají množstvím barevných ilustrací, vedle nichž vlastní výklad zůstává zprvu stranou pozornosti, avšak právě názorné fotografie, náčrtky či mapky mohou čtenáře podnítit k tomu, že se bude chtít dozvědět více a přečte si nejen popisky, ale i relativně stručný doprovodný text, případně později sáhne k obsáhlejšímu pojednání o daném tématu.

V souladu s výše řečeným si ani autor této práce neklade za cíl podat důkladné a všestranné poučení o antickém Řecku, nýbrž volí řadu dílčích témat, která však ve svém souhrnu podávají celkem reprezentativní, i když nutně do jisté míry subjektivní obraz různých stránek řecké antické civilizace. Základem jsou krátké stati, které ve většině případů nepřekračují rozsah jedné dvojstrany. Někdy je doplňují také texty v rámečku, které upozorňují na zajímavé detaily. Výklad oživují poměrně četné citace z antických autorů – seznam použitých českých překladů je uveden v závěru knihy.

V úvodu své knihy zasazuje autor řecký svět do kontextu starověkých civilizací, upozorňuje na vliv řeckého kulturního dědictví v pozdějších dobách, formou tabulky podává základní chronologický přehled a poučuje o historických pramenech. Poté ve stručném výběru seznamuje čtenáře s klíčovými okamžiky a událostmi řeckých dějin a posléze představuje některá slavná řecká města, z nichž se pak odebírá do světa „utopie a bájných světů", v němž se čtenář mj. dozví o Fajácích či Platónově ideálním státu. Následují stránky věnované významným osobnostem, převážně politikům a vládcům, a pasáže věnované společenskému uspořádání v různých obdobích řeckých dějin homérskou dobou počínaje a helénismem konče. Autor si zde všímá postavení jednotlivých skupin obyvatelstva, politických zřízení a práva. Dále výklad přechází k různým oblastem hospodářských aktivit, aniž však věnuje náležitou pozornost zemědělství, a k vojenství. Další kapitolky jsou pak věnovány duchovnímu a uměleckému světu starých Řeků – náboženským představám a kultovním slavnostem, filosofickému a vědeckému myšlení a základnímu poučení o řecké literatuře a o výtvarném umění a architektuře. V závěru knížky čtenář nalezne výklad některých pojmů a rejstřík.

Kniha M. Menghiho může nesporně čtenáře zaujmout, a to především bohatým ilustračním materiálem, který se neomezuje jen na názorné fotografie různých archeologických lokalit, staveb, soch, vázových maleb, mincí, zbraní apod., nýbrž zahrnuje také obrázky, jež dokládají – zejména reprodukcemi malířských děl – pozdější evropskou recepci antických námětů. Jak již bylo řečeno, doprovodný text přináší základní poučení o různých stránkách řecké antiky, a třebaže je v mnohém spolehlivý, vloudily se do něho různé nepřesnosti a omyly. Jejich úplný výčet by byl neúměrně dlouhý, a proto se omezíme jen na některé příklady vybrané z první části knihy věnované přehledu řeckých dějin.

Hned v prvním oddílu „Mapa řecké civilizace" (s. 8 n.) nalezneme značně sporná tvrzení: mínojská Kréta prý „zpočátku kontrolovala Féničany a pak i jejich obchody ve Středozemním moři"; Sparta se nacházela na Peloponnésu „v regionu Boiótia"; Iónové zakládali města na pobřeží Malé Asie mezi 8. a 6. stoletím př. n. l. aj. V kapitolce o vztazích s barbary se píše pouze o Féničanech (od nich údajně Řekové převzali ražbu mincí), Peršanech a Sky-

thech, avšak o bližších sousedech, jako kupř. Thrácích, Lýdech aj., nepadne ani slovo. Také v chronologické tabulce (s. 14 n.) jsou zavádějící formulace typu: „336 Alexandros následuje Filippa", Ptolemaios I. „založil muzeum a knihovnu v Alexandrii", „kolem 130 Hadrián dal vybudovat Diův olympijský chrám v Athénách" atd. Ve výkladu o *polis* (s. 24) se dozvíme, že „každý (sic!) *polis* měl zemědělskou oblast, v níž žili rolníci ..., a městské jádro, kde bydleli i pracovali řemeslníci, obchodníci, odborníci ... i aristokracie. Městské jádro se nacházelo v »horní části« města v *akropolis*..." Velké řecké kolonizaci, jež je pro utváření řecké civilizace velice důležitá, jsou věnovány jen dva krátké odstavce (s. 9 a 25), v nichž je zcela opominuto zakládání osad v oblasti thráckého pobřeží a Černomoří. V klasickém období zase Sparta „roku 466 př. n. l. ... vystoupila z athénského námořního spolku a společně s městy, kde už existoval nebo byl zřízen oligarchický režim, vytvořila peloponnéský spolek" (s. 33). Róxané, manželka Alexandra Velikého, nebyla dcerou Dáreiovou, nýbrž Oxyartovou (s. 35). Císař Diocletianus prý rozdělil římskou říši na dvě poloviny – západořímskou a východořímskou (s. 38). Chyby jsou i v legendě k mapám, kupř. na s. 8 jsou zaměněny oblasti řeckého a fénického obchodu i mateřské Řecko a oblasti osídlené Řeky během 8.-6. stol. př. Kr., na s. 32 je jako oblast délského spolku označen Peloponnés.

Z výše uvedených příkladů je zjevné, že mnohé nepřesnosti a omyly lze zřejmě připsat na vrub I. Staňkové, jejíž překlad bohužel trpí řadou formálních nedostatků. Tak např. mykénští Řekové jsou střídavě označováni jako „Mykénové", „Mykénci" či „Mykéňané" (s. 8 a 14), jména řeckých osad ve Velkém Řecku jsou ponechána v italské podobě (Crotone, Selinunte apod.), četné jsou chyby ve skloňování řeckých jmen, leckteré formulace jsou neobratné. Je rovněž škoda, že k odstranění nedostatků nepřispěla pečlivější redakční práce. Kniha tedy může antické Řecko přiblížit především pěknými fotografiemi, výklad lze brát jako zdroj poučení s jistou opatrností, neboť mnohé údaje v něm jsou nepřesné či přímo zavádějící.

Jan Souček (Praha)

Tom Holland, *Perský oheň. První světová velmoc a boj o Západ*. Přeložil Stanislav Pavlíček. Praha: Nakladatelství Dokořán 2007, 416 s.

Historikové bývají nezřídka při volbě témat svých prací ovlivňováni aktuálními politickými a společenskými problémy vlastní doby. Je tomu tak i v případě posuzované knihy o řecko-perských válkách, jejíž autor tuto skutečnost sám uvádí v předmluvě (s. 13 nn.): napjaté vztahy mezi euroatlantickou civilizací a islámským světem, jež vyhrotily zejména teroristické útoky v New Yorku dne 11. září 2001, nezbytně přitahují pozornost k jejich historickým kořenům. Autor dále uvádí, že tento rozpor mezi Západem a Východem sahá nejen ke křížovým výpravám ve středověku, nýbrž že jej lze sledovat až hluboko do minulosti, do doby, kdy v prvých desetiletích 5. století př. Kr. došlo ke střetu mezi mohutnou perskou říší a drobnými státy mateřského Řecka. Tyto války podnítily historika Hérodota z Halikarnássu k otázce po celkovém smyslu dějinného vývoje, který nalezl v zásadním konfliktu mezi despotickou vládou východních panovníků a svobodou v řeckých *poleis*. Hérodotovo pojetí pak bylo v evropské tradici úhelným kamenem interpretace bojů proti Peršanům – řecké vítězství se proto stalo „mýtem, od nějž odvozuje svůj vznik evropská civilizace, a pravzorem pro budoucí vítězství svobody nad otroctvím" (s. 17). T. Holland se ve své knize pokouší vyvarovat jednostranně „prořeckého", resp. „proevropského" stanoviska, snaží se o to, aby „příběh, který se obvykle vypráví z pohledu jedné strany, bylo možno zahlédnout, třebaže zamlženě, i ze strany druhé" (s. 25).

Autor rozčlenil svůj výklad do osmi kapitol, z nichž prvé čtyři představují čtenářům hlavní protagonisty konfliktu – perskou říši na jedné straně a hlavní strůjce řeckého vítězství, Spartu a Athény, na straně druhé. První dvě kapitoly obsahují jednak nástin politického vývoje na Předním východě před vznikem perské říše (dozvídáme se z nich ve stručnosti mj. o Asýrii, Médii, Babylónii a Lýdii), jednak – a to především – jsou zasvěceny charakteristice perské říše a jejím dějinám v době vlády Kýra, Kambýsa a Dáreia. Třetí kapitola přibližuje společenské a politické uspořádání ve Spartě a sleduje její dějiny až do sklonku 6. století př. Kr., čtvrtá pak podává obdobné údaje o Athénách. Až čtyři následující kapitoly se věnují vlastnímu námětu práce, totiž řecko-perským válkám. V prvé z nich autor nejprve přibližuje napětí mezi maloasijskými řeckými městy a perskou říší, jež přerostlo v neúspěšné povstání Řeků, a pokračuje líčením perského tažení proti mateřskému Řecku v době Dáreiovy vlády, jež skončilo athénským vítězstvím u Marathónu. Šestá kapitola pak popisuje perské přípravy na další tažení, v jehož čele stanul král Xerxés, a politickou situaci v řeckých obcích, zvláště v Athénách, i jednání, jež vedla ke vzniku protiperské koalice. V další části výkladu se T. Holland zabývá bitvami u Thermopyl a Artemisia i následným vypleněním Athén. Poslední kapitola vypráví o bitvách u Salamíny a Plataj a v závěru v krátkosti o pokračování bojů až do poloviny 5. století, v nichž již iniciativa přešla na stranu Řeků. Další události až po ovládnutí perské říše Alexandrem Makedonským shrnuje stručné „Poslání".

Vlastní text výkladu názorně doplňují mapky různých oblastí Předního východu i řeckého světa a plánky přibližující postavení nepřátelských vojsk v jednotlivých bitvách. Orientaci ve sledu událostí usnadňuje chronologický

přehled. V poměrně obsáhlém poznámkovém aparátu najde čtenář vysvětlení některých dílčích problémů a odkazy na použitou literaturu, jež je uvedena ve zvláštním seznamu. Závěr knihy tvoří rejstřík osob, zeměpisných jmen i pojmů.

Jak autor sám uvádí (s. 24), svou knihu napsal především pro široký okruh čtenářů-neodborníků, jež chtěl podnítit k hlubšímu zájmu o události, které se sice odehrály před zhruba 2 500 lety, ale i vzdor tomu mohou oslovit naši současnost. Snaze zaujmout čtenáře a přiblížit jim přístupně a poutavě zvolené téma odpovídá velmi živý a často dramatický způsob výkladu, který se v některých pasážích blíží beletristickému zpracování. Dávnou minulost se snaží přiblížit současnosti i tím, že ji „aktualizuje" užíváním výrazů a obratů, s nimiž se běžně setkáváme v novinových komentářích současné politiky. V některých případech působí tato „modernizace" poněkud násilným a přemrštěným dojmem, jako např. v tvrzení, že Xerxés vnímal Řecko „jako neuspořádaný shluk teroristických států" (s. 17), leckdy může být i zavádějící (v Kartágu prý vládli „mazaní a vypočítaví princové", s. 244). Do textu se vloudily i různé, ne zcela ojedinělé omyly a nepřesnosti: Aiás byl údajně největší válečník Trójanů (s. 126); Solón byl prý autorem „učených pojednání" (s. 138); pohoří Laurion je vydáváno za rovinu (s. 232) atd. Kromě toho lze některé prohřešky proti správnosti přičíst na vrub překladateli: z Níkoláa z Damašku je Mikuláš (s. 39, pozn. 15); z Fókylida je Foklydes (s. 91, pozn. 6); jméno perského vojevůdce Dátida je nesprávně skloňováno v podobě „Data" (s. 191 a passim) aj. Sporné a nejednoznačné jsou též některé odkazy na prameny v poznámkách, kupř. na Aischyla (s. 55, pozn. 44).

I přes výše uvedené výhrady je kniha T. Hollanda v zásadě spolehlivým zdrojem poučení nejen o řecko-perských válkách, ale i o jejich hlavních aktérech. Její překlad je třeba uvítat také z toho důvodu, že v dlouhé řadě publikací věnovaných dějinám starověkého Řecka, jež jsou k dispozici v českém jazyce, nebylo dosud toto téma v této šíři dostupné.

Jan Souček (Praha)

TOM HOLLAND, ***Rubikon. Triumf a tragédie římské republiky***. Z anglického originálu (2003) přeložil STANISLAV PAVLÍČEK. Praha: Nakladatelství Dokořán 2005, 382 s.

Českému čtenáři se dostává do rukou práce renomovaného anglického autora a popularizátora antické historie Toma Hollanda, oceněného několika literárními cenami (viz i recenzi na jeho dílo *Perský oheň* v tomto svazku). Autor, absolvent anglické a římské literatury na univerzitě v Cambridgi, s doktorátem z Oxfordu, tu podává ve volnějším a na bohaté imaginaci založeném výkladu („narativní historie") svou „rekonstrukci" římské republiky – jejích ústavních principů, obsahu jejích institucí, občanství, společenských hodnot, politické kultury, politických a sociálních vazeb mezi vůdčí elitou (nobilitou) a lidem – především výkladem dějin krizového období republiky, od dob grakchovských reforem po nastolení Augustova principátu. V předmluvě a celkem jedenácti kapitolách je čtenář zasvěcován do praktického i myšlenkového světa Římanů a dává se mu možnost do hloubky poznávat přednosti a zápory republikánského ústrojí a vztahů mezi složkami sociální a politické struktury společnosti (v tomto směru pokládám předmluvu a první kapitolu „Republika protikladů" za pozoruhodně úspěšné) a pak v chronologickém i kauzálním sledu sledovat roli velkých římských individualit v událostech pozdní republiky. Holland, jak už naznačeno, uplatňuje naplno svou imaginaci (je koneckonců i autorem fantastické literatury), ale nepřekračuje nikde meze zodpovědnosti autora odborně vzdělaného a dokonale obeznámeného s dějinami doby, která je z celých římských dějin nejlépe pramenně dokumentována. To je zásadní konstatování pro hodnocení této knihy, jejíž titul *Rubikon* je zvolen symbolicky (jak ukazuje podtitul) a označuje víc, než jen epizodu Caesarova přechodu jedné hraniční řeky. Kniha je určena pro nejširší publikum, a tím je samozřejmě poznamenána jak struktura výkladu, styl jazyka a koneckonců i žurnalisticky formulované názvy kapitol, jež by nejspíš akademický historik nezvolil. Tak např. Mariova a Sullova doba se pojednává v kapitolách *Štěstěna má podobu ženy* a *Rodákův návrat*, nástup „mladíků" Pompeia, Crassa, Caesara a Cicerona v kapitole *Sláva je ostruhou*, smysl názvu v kapitole *Hostina mrchožroutů* je vlastně docela nejasný, ale výklad se věnuje době posullovské, Caesarova aktivita v Galii je vyložena v kapitole *Ikarova křídla*, občanská válka mezi Caesarem a Pompeiem je *Světová válka* (i řecko-perské války jsou ovšem pro Hollanda první světovou válkou!). Výklad sám je však vždy historicky relevantní, i využití (často domýšlených) detailů je hodnověrné (ale překvapuje např., že autor tvrdošíjně „zatajuje" jméno poslední Caesarovy manželky Calpurnie).

Holland líčí události posledních desetiletí republiky jako jedno velké tragické drama, v němž je děj posouván ke svému osudovému rozuzlení konflikty ambiciózních osobností bezohledně usilujících o osobní moc. Obětí jsou pak římští občané, kteří s pádem republiky ztratili politickou svobodu. Lze jistě s Hollandem konstatovat, že římská nobilita, která tak dlouho úspěšně budovala římskou státnost a moc, nakonec dala přednost egoistickým zájmům a své občany „zradila". Jeho výklad událostí i plánů a rozhodování jedinců však vyznívá – přes všechno úsilí o jeho komplexnost – jednostranně a temně a historickou situaci poněkud zjednodušuje. Nenajdeme v knize, snad s výjimkou Catona mladšího a Bruta, sympatickou postavu. Není připomenuto, že i ti největší egoisté, byť objektivně ničili republiku, neztratili nikdy ze zřetele

„blaho Říma". Na Hollandův náhled doplácí snad nejvíce (v poslední kapitole *Smrt republiky*) Octavianus Augustus, jehož působení je důrazně líčeno jako snaha o posílení osobního mocenského postavení, a čtenář může získat dojem, že zklidnění poměrů ve státě a upevnění světovládné pozice Říma bylo téměř jen vedlejším produktem Augustova uspořádání. Tato poznámka má být jen jakýmsi korektivem k autorovu výkladu. Jeho kniha jako celek je však dílem nejen bezpečně odborně podloženým (s poznámkovým aparátem), ale i poučným a čtenářsky napínavým.

Českému překladu se podařilo zřejmě dobře vystihnout ráz a styl originálu; nejsou v něm ani patrnější nedostatky odborného rázu, potěšitelné je i to, že antické citace jsou uváděny podle standardních překladů, ne z anglické verze v originálu. Rušivých momentů (alespoň pro mne) je v překladu jen několik. Takovým je jistě mnohočetné užití překladatelova favoritního výrazu „post" pro funkci či hodnost: čteme nejen o velitelských postech, ale i o postu konsula, prokonsula, dokonce i augura, pontifika maxima a diktátora... Musíme jen poznamenat, že za republiky byly tyto posty v principu neplacené. Příliš hovorové snad je (s. 208) tvrzení, že „Pompeius si nebyl úplně silný v kramflecích", na s. 197: „Antonius Hybrida odklusal do Makedonie, aby tam pak krvavě vydíral z obyvatelstva peníze..."; těžko si lze představit Cicerona plazícího se před Caesarem v jeho prokonsulském stanu (s. 222). Překladatel se musel pochopitelně vyrovnat s obrazným jazykem originálu (občas bohužel nejasným či prázdným, např. „republika byla přiváděna k potratu", s. 242: není nijak naznačeno, jaké dítě se od republiky vlastně čekalo...); důvěryhodný mi nepřipadá překlad „šťastný pár byl do sebe brzy skandálně (?) zamilován" na s. 267.

V textu lze narazit na některé věcné omyly, těžko rozhodnout, které jdou na vrub originálu a které vznikly překladem. Tak na s. 189 je titulek „Caeliovo spiknutí", byť se pojednává o Catilinově spiknutí; s. 196: Catilina byl poražen počátkem r. 62 př. Kr., ne v létě toho roku; s. 309: Utika neležela jižně, ale severně od Kartága; s. 312 (a 323): o Lepidovi se hovoří jako o „pánu koně" – nešťastně je tak interpretována funkce (post?) *magister equitum*; s. 317: Octavianus nebyl v době Caesarova zavraždění v Parthii (tam se teprve s Caesarem chystal táhnout), nýbrž v Illyrii; zvláštní je údaj, že 2. triumvirát byl uzavřen „nedaleko Mediny" (s. 324), hovoří se zpravidla o Bologni; skončit můžeme opravou, že Cicero si nedaleko Caiety sám hrdlo rozhodně neproklál (s. 326). – Konzervativnější, klasickofilologicky vzdělaní čtenáři se musejí smířit s počeštěnou ortografií římských jmen – Katilina, Kvintus, Oktavianus, ale Hirtius atd. Řecká jména (kterých je ovšem v textu mnohem méně) jsou psána zásadně bez délek (poznámka k pravopisu je na s. 11). Kniha je vybavena obrazovou přílohou (z textu u obr. 27 – *Umírající Gal* – dostává čtenář dojem, že jde o římskou plastiku; jde ovšem o známé helénistické dílo), přehledem chronologie od založení Říma po Augustovu smrt, poznámkami a rejstříkem.

Václav Marek (Praha)

Werner Dahlheim, *U kolébky Evropy. Odkaz antického Říma*. Překlad Jiří Pondělíček. Praha: Vyšehrad 2006, 222 s.

Publikace Wernera Dahlheima o významu římské říše pro evropskou civilizaci je výsledkem jeho dlouhodobého působení výzkumného, pedagogického a publikačního. Dahlheim je autorem jedné ze zásadních učebnic dějin Řecka a Říma (*Die Antike, Griechenland und Rom von den Anfängen bis zur Expansion des Islams*, Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh 1994), která doznala mnoha vydání (od čtvrtého vydání v r. 1995 je opravena a rozšířena). Této učebnici předcházela publikace v řadě Universitäts-Taschenbücher für Wissenschaft: Geschichte, Altphilologie; 3. vyd. 1997: *Die griechisch-römische Antike*, Bd. 1: *Herrschaft und Freiheit: Die Geschichte der griechischen Stadtstaaten*, 346 s., Band 2: *Stadt und Imperium: Die Geschichte Roms und seines Weltreichs*, 376 s.).

Kniha *An der Wiege Europas – Städtische Freiheit im antiken Rom*, jak zní originální název recenzované publikace, je tedy dalším příspěvkem k tématu. Označení „dalším příspěvkem" nemá však jen statistický význam: publikace je pokračujícím a v tomto případě i širšímu publiku zpřístupňujícím prostředkem poznání základů fungování antického světa založeného na městech.

Už názvy jednotlivých kapitol napoví čtenáři, který knihu vezme do rukou poprvé, oč tu běží: rozpoznat, proč měla antika životaschopnost zhruba stejně dlouhou jako středověk a novověk dohromady, jak mnoho ovlivnila další vývoj Evropy, a to i v dobách, kdy se tomu Evropané bránili, a *last but not least* proč je pro nás stále aktuální, i přesto, že od dob industriální revoluce pro nás antika již není tím, co pro Evropu bývala. Také nám vysvětlí, jak důležité bylo a je i dnes občanství, které na rozdíl od raného křesťanství nehledělo na bohatství či chudobu. Antiku líčí Dahlheim jako jednotu, v níž křesťanství žilo vedle pohanství. Na první pohled to vypadá samozřejmě, ale v mnohých publikacích tomu tak není. Ne každý dokáže podat plastický obraz pohanství a křesťanství žijících vedle sebe. Obzvláště při líčení období, kdy víra a církev získaly navrch, bývá v přehledových pracích často pohanství málo zmiňováno, jako by přestalo existovat.

Dnešní člověk vděčí antice za mnohé. To víme všichni, ba dokonce i ti, kteří se učí o antice „proti své vůli". Dahlheim nám ovšem také nezastírá, k čemu antika přispěla jen málo nebo vůbec: „Produktivita zemědělství,

řemeslně-technické dovednosti, nadřazenost zbraní a námořních schopností, jež Evropanům koncem středověku umožnily přeplout oceán, to jsou do značné míry vymoženosti, k nimž antické dědictví přispělo jen málo (s. 180)" apod. A ačkoli nazval Dahlheim svou závěrečnou kapitolu „Římský kmotr opouští kolébku Evropy", přece přivede čtenáře na konci čtení k závěru, který nemůže být jiný, než že antika je něco víc než jen fakta o minulosti, která jsou pro našince 21. století jen zábavou.

Co jsou nám dějiny antického starověku, když nepochopíme základní fungování antiky? Vždy bychom se na ni měli dívat z pohledu dalšího vývoje Evropy ve středověku a novověku, což je naprostou samozřejmostí Dahlheimových publikací. Další samozřejmostí je pro autora „protažení" dějin oblastí, jež kdykoli v průběhu antiky zasáhl římský vládce, až do vítězného tažení islámu po Středomoří. Svět kolem *mare nostrum* je světem, který nás zajímá – snad v každé učebnici se čtenář doví, co se stalo s Itálií po sesazení Romula Augustula, doví se o dlouhém přežití východořímské říše, ale málokdo jde ve svém zájmu dále. A přitom přece všichni víme, že i Arabové ovládli bývalé území římského impéria.

Knihu bych doporučila především všem studentům klasické filologie, archeologie, historie a všem zájemcům, kteří už mají zažité základy antických dějin. Nebudou zklamáni. Nejen obsahem, ale i formou, která je místy až básnickým vyjádřením jindy snad suchopárných faktů. Tím se stává na jedné straně přitažlivou a velmi čtivou, na straně druhé předpokládá předchozí alespoň základní znalosti materie. Kdo by si jinak vychutnal spojení „zmlklý Tacitus" ve větě o historikově náhrobku (s. 48), kdyby nevěděl, že cognomen jednoho z nejvýznamnějších historiků pochází od slovesa *tacere*? K příjemnému čtení přispívá i výborný překlad J. Pondělíčka a téměř nulové překlepy. Další cílovou skupinou čtenářů by měli být naši autoři dnešních učebnic dějepisu. Celistvý pohled v širokých souvislostech na antiku přímo nabízí propojování s dalšími předměty.

Jana Kepartová (Praha)

Jana Kepartová, *Češi v Pompejích 1748-1948. Kulturněhistorická studie*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta 2007, 288 s.

Starověké Pompeje, zničené výbuchem Vesuvu r. 79 po Kr., podněcovaly od svého opětného objevení r. 1748 řadu badatelských osobností k soustředěnému úsilí o odkrytí co největší plochy zasypaného města, o záchranu co největšího množství památek, skrytých v prostorech jednotlivých domů,

a o využití získaného materiálu k detailnímu poznání životních podmínek v dobách rozkvětu Pompejí v 1. stol. po Kr. Vykopávky se vedle toho stávaly postupně i turistickou atrakcí a poskytovaly mnohotvarou inspiraci literátům, usilujícím vdechnout nový život do zdí mrtvého města, v něž se Pompeje proměnily.

Jana Kepartová, známá v odborných kruzích svými pracemi z oblasti latinské, a zvláště pompejské epigrafiky, se ve své monografii věnuje otázce, jak se zájem o Pompeje projevoval v soudobém českém intelektuálním prostředí, zvláště u odborně zaměřených jednotlivců (klasických filologů a archeologů i starověkých historiků), stejně jako u výtvarných umělců, historiků umění, literárních tvůrců, středoškolských profesorů i řadových turistů. Autorka si všímá i „praktických" otázek, jak se čeští návštěvníci do Herkulanea a Pompejí vůbec dostávali, jak soudobý stav vykopávek vnímali a jak své pocity a poznatky tlumočili svým současníkům. Vzhledem k rozsáhlosti a různorodosti takto vymezené látky ohraničuje J. Kepartová předkládanou práci r. 1948. Tento letopočet uzavírá dvě staletí, během nichž Češi sbírali z autopsie prvé poznatky z obou zničených měst, stal se však i hranicí přirozeného rozvoje našich kontaktů s Itálií, které se tak krátkodobě uvolnily až v šedesátých letech minulého století a s definitivní platností po roce 1989.

Svůj výklad uvádí J. Kepartová přehledem „pompejské archeologie" do první poloviny 20. století, aby bylo zřejmo, s jakým rozsahem a stavem památek se mohli návštěvníci seznámit a jak byly historicky v jednotlivých obdobích interpretovány. Následuje výčet Čechů, kteří měli od 18. století možnost Pompeje navštívit, a výklad, s jakými vědomostmi mohli za daného stavu vystoupit před českou veřejností.

Tyto partie, tvořící jádro práce, obsahují velké množství faktografického materiálu, který autorka systematicky shromažďovala v mnoha archivech, muzeích a knihovnách. Na stránkách práce figuruje řada známých jmen českého kulturního dění, např. F. Palacký, J. Neruda, J. Hlávka, M. Tyrš, J. Zítek, F. Schnirch, J. Kotěra, J. Mánes, O. Hostinský, J. S. Machar aj. Odborný zájem sledovali svými cestami do Itálie zvláště F. Velišský, L. Brtnický, H. Vysoký a generace předních prvorepublikových vysokoškolských pedagogů, k nimž patřili F. Groh, A. Kolář, J. Dobiáš, Vl. Groh, J. Ludvíkovský, V. Ondrouch, A. Salač a R. Vacková. Svůj význam mají samozřejmě i publikované dojmy osobností, které poznávaly Pompeje „pouze" jako turisté, např. J. Thomayer a J. Stejskal.

Dojmy a poznatky, získané v Pompejích, se nejzřetelněji projevovaly u výtvarných umělců a literátů. Trvalý ohlas nalézaly Pompeje zvláště ve výuce na středních a vysokých školách jako pramen poznatků o římském soukromém i veřejném životě. V této souvislosti autorka připomíná vědecké i pedagogické využití pompejských nápisů vysokoškolskými učiteli (H. Vysoký,

F. Groh, Vl. Groh). U mnoha návštěvníků zřejmě však dominovala touha získat vlastní zážitek z antického města, jehož život byl násilně přerván přírodní katastrofou. Ojedinělý, avšak bohužel neúspěšný byl pokus F. A. Kollera získat do Čech natrvalo reprezentativní soubor pompejských a jihoitalských nálezů. Osudům Kollerovy sbírky autorka věnuje zaslouženou pozornost.

Předložená práce je přínosná volbou tématu i jeho zpracováním. Autorka v ní shromáždila množství dat, jež nebyla v této šíři běžně známa, a upozorňuje i na řadu detailů dotýkajících se české kulturní historie. Rozměr záběru naznačuje již rozsáhlý doprovodný materiál (přehled použitých archivních pramenů, chronologický výčet prací českých autorů věnovaných Pompejím od r. 1748, početná bibliografie, abecední seznam českých návštěvníků Itálie, anglické resumé a jmenný rejstřík). V celkovém pohledu je třeba knihu J. Kepartové hodnotit jako cenný příspěvek k poznání vývoje věd o antickém starověku v českých zemích, stejně jako k hlubšímu porozumění kulturním poměrům u nás ve sledovaném období.

Jan Burian (Praha)

Jörg Rüpke, *Náboženství Římanů*. Z německého originálu *Die Religion der Römer: Eine Einführung* (München: C. H. Beck, 2001) přeložil David Sanetrník. Praha: Vyšehrad 2007, 264 s.

Jak již původní německý podtitul knihy naznačuje, německý religionista Jörg Rüpke si klade za cíl oslovit především čtenáře, kteří se s náboženským světem starých Římanů dosud nesetkali. Taková je i situace většiny potenciálních českých čtenářů, neboť vyjma útlých universitních skript prof. Hoška z roku 1986 nevyšla o římském náboženství v češtině doposud žádná práce (nepočítáme-li knihu *Od Olympu k Panteonu* Ladislava Vidmana, která o římském náboženství pojednává dohromady s řeckým a jeho specifickým rysům se příliš nevěnuje). Za těchto okolností nabízí kniha Jörga Rüpkeho zajímavou možnost, jak tuto trestuhodnou lakunu zaplnit.

Rüpke se nesnaží čtenáře ohromit přemírou fakt a dat. Jeho práce nemá sloužit jako příruční kompendium, nýbrž klade si za cíl předestřít svět římského náboženství v co nejplastičtější a nejživější podobě. Autor chce ukázat, jak římské náboženství fungovalo a co konkrétně pro staré Římany znamenalo. Namísto velkého množství dat proto předkládá raději omezený počet dobře vybraných příkladů, které mají základní náboženské formy a struktury ilustrovat. Dozvídáme se tak, v čem přesně spočívaly římské rituály, jak vypadala typická oběť, jaké základní náboženské úkony běžný Říman prováděl, jakou povahu měl kalendář, jakou roli hrál chrám či jak byl strukturován posvátný

prostor. V úvodní kapitole je čtenář skvělým způsobem zasvěcen do základních „principů", na nichž antické náboženství stojí a jimiž se liší např. od křesťanství: jeho kolektivní a politický ráz, jeho nereflektovanost a samozřejmá propojenost s každodenním životem, důraz na rituál, nepřítomnost nauky, jeho otevřenost a pluralita různých náboženských forem. Výrazná pozornost je v průběhu celé knihy věnována společenským aspektům náboženství, které jsou v antice obecně klíčové, neboť jak řecké, tak římské náboženství bylo v první řadě náboženstvím obce a bylo úzce provázáno s její politickou strukturou. Historický popis hraje v knize mnohem menší roli, ani o něj však není čtenář ochuzen: v 2. kapitole získá na dvaceti stranách základní přehled o vývoji římského náboženství od jeho počátků do období helénizace v 1. stol. př. n. l., zatímco ve 12. kapitole se dozví o jeho vývoji v době císařské. Kniha je zakončena čtyřmi rejstříky a nechybí ani mimořádně podrobná bibliografie.

K největším přínosům knihy patří autorova dobrá znalost religionistické metodologie. Již v úvodu se např. Rüpke zamýšlí nad samotným pojmem „náboženství" a ukazuje, že tento koncept byl vytvořen specifickou západní tradicí, je úzce svázán s křesťanstvím a na jiné kulturní světy – včetně toho římského – jej nelze přenášet mechanicky. I v Římě pochopitelně nalezneme prvky typicky náboženské, zároveň zde však má náboženství jiné funkce a jinak vymezené hranice, než je tomu v křesťanské Evropě. Obdobným způsobem se Rüpke ve 4. kapitole zamýšlí nad povahou rituálu a možnostmi jeho interpretace. Opět poukazuje na rozdíly mezi rituálem římským a křesťanským a poskytuje čtenáři základní úvod do studia rituální syntaxe. V tomto ohledu Rüpkeho práce plní více funkcí než běžné knihy o náboženstvích, neboť náboženství pouze nepopisuje, nýbrž zároveň za chodu předvádí, jakými způsoby je lze interpretovat. Čtenář má díky tomu možnost si osvojit některé religionistické postupy, které pak může aplikovat i mimo římský kontext.

Jedinou zásadnější slabinou knihy je její snad až příliš velká opatrnost a neochota ke schematizacím. Rüpke zná dobře všechny starší pohledy na římské náboženství, je si vědom jejich často neudržitelných zjednodušení, a dává si proto pozor, aby se jich sám nedopouštěl. Je ale otázkou, zda tím začátečnickému čtenáři ve skutečnosti neustále nepodrývá půdu pod nohama. Má-li se neodborník poprvé seznámit s tak obtížně uchopitelným náboženstvím, jakým je to římské, potřebuje při tom dle mého soudu určitá jednoduchá a přehledná schémata, o něž se může opřít. U Rüpkeho žádná nenalezne, a je proto možné, že si sice knihu s radostí přečte (neboť o její čtivosti není pochyb), ale žádný jasnější obraz římského náboženství si z ní neodnese. Možná by proto autor udělal lépe, kdyby se zjednodušeným modelům nevyhýbal a použil je jako didaktickou kostru své knihy, byť by zároveň neustále poukazoval na její meze.

Navzdory tomu není o kvalitách knihy pochyb a její vydání je bezesporu záslužným počinem, který pohled českých čtenářů na klasickou antiku obohatí o hledisko, jež bylo v našem prostředí dlouho zanedbáváno.

Radek Chlup (Praha)

CHRISTOPH MARKSCHIES, ***Mezi dvěma světy (Dějiny antického křesťanství)***. Přeložila KATEŘINA RYNEŠOVÁ. Praha: Vyšehrad 2005, 252 s.

Obsah recenzované knihy zcela vystihuje už její originální titul, *Zwischen den Welten wandern*. Český překlad, byť zřejmě ze stylistických důvodů lehce pozměněný (*Mezi dvěma světy*) je výstižný neméně. To však už neplatí o podtitulu: z originálního a výstižného *Strukturen des antiken Christentums* se totiž v češtině stalo *Dějiny antického křesťanství*, což je vzhledem k tomu, jakým způsobem autor k tématu přistupuje, poněkud zavádějící, ba dokonce odporující tomu, co on sám říká v předmluvě (s. 9).

Předmětem jeho zájmu totiž nejsou „dějiny" v běžném slova smyslu, ale spíše vývoj struktur a institucí antického křesťanství, přičemž ani slovo „vývoj" možná není zcela na místě, protože ten lze, kvůli troskovitosti pramenů, sledovat pouze příležitostně. Proto autor postupuje po tématech, shromažďuje údaje, které máme k dispozici, a zajímá se přitom především o to, jaký byl jejich vliv na život křesťanů v římské říši. Předchůdců, kteří by k tématu takto přistupovali, sám nenachází mnoho (s. 9), v čemž mu lze dát za pravdu.

Hlavní otázku knihy by snad bylo možno shrnout takto: „Jak vlastně žil(-i) křesťan(-é) v římské říši?" Odpověď je možná překvapivá, ale autorem dosti přesvědčivě podaná. Křesťané, a to i když vyloučíme všechny směry označované za heretické, netvořili nějaký jednolitý a jednoznačně vymezený celek, izolovaný od okolního světa. Přestože je autor této recenze v zásadě odpůrcem analogií vedených mezi minulostí a současností, zvláště ve chvíli, kdy má být jejich výsledkem tvrzení typu, že „lidstvo se vlastně vůbec nemění" a že „lidé té a té doby byli vlastně úplně stejní jako my dnes", zde se takového srovnání nemůže zdržet. V dnešní době totiž považujeme za zcela normální, že přístup jednotlivých lidí k náboženství, zejména ke křesťanství, je zcela osobní, a tedy velmi diferencovaný. Leckdo by se však asi domníval, že v minulosti tomu tak nebylo, že tehdy převažoval, nebo dokonce byl možný přístup pouze dvojí: „jsem křesťan, se vším, co k tomu patří" a „nejsem křesťan, se vším, co k tomu patří". Křesťané minulosti by se tak mohli jevit jako jednolitá masa.

Že přinejmenším pro antiku je takový pohled naprosto mylný, ukazuje kniha velmi přesvědčivě. A nejen to. Ukazuje také jeden z důvodů, proč tomu tak bylo a muselo být. Křesťané v římské říši totiž žili, jak předesílá už sám název knihy, „mezi dvěma světy". Kromě toho, že byli křesťany, byli totiž všichni i obyvateli římského impéria, a jako takoví byli v neustálém kontaktu s antickou společností, která je chtě nechtě ovlivňovala. A lze-li se opět uchýlit ke značně zjednodušující generalizaci, právě v míře, jakou se jednotliví křesťané nechávali touto společností, zejména jejími náboženskými představami, ovlivňovat, tkví mimo jiné i jejich vzájemná odlišnost.

To je hlavní dojem, který si autor této recenze z četby knihy odnesl, a má-li být jejím účelem, pak jej plní beze zbytku.

Co se týče výkladu jako takového, v některých detailech je názor autora této recenze odlišný od Markschiesova. Především se domnívá, že navzdory jeho tvrzení, že „disponujeme doklady o tom, že římské (*sc.* křesťanské) společenství zahrnovalo již velmi záhy lidi ze všech společenských vrstev" (s. 21), právě takovými doklady naopak nedisponujeme. Markschies to „dokládá" případem konsula roku 95 Flavia Clementa a jeho ženy popravených Domitianem, tedy členy vrstev nejvyšších, kteří byli, jak sám autor ovšem připouští, „zřejmě" křesťané. Odvolává se přitom na Cassia Diona, Suetonia a Eusebia z Kaisareie.[1] Tímto souhrnným odkazem však poněkud „klame tělem", protože pouze Eusebios se v této souvislosti *explicite* zmiňuje o neteři Clementově; Suetonius zmiňuje jen popravu Clementovu. Zbývá tak pouze Cassius Dio, dle nějž byl popraven nejen Clemens, ale i další bývalý konsul Manius Acilius Glabrio[2] a ἄλλοι τε πολλοί, a to pro svou ἀθεότης a Ἰουδαίων ἤθη. Dřívější bádání v nich leckdy křesťany skutečně vidělo,[3] to recentní však poukazuje především na to, že citované pasáže nejsou doklady, stejně jako na to, že nedisponujeme ani žádnými jinými a že výskyt křesťanů mezi senátory je v této době ještě vysoce nepravděpodobný.[4]

Ani v interpretaci některých jednotlivostí nelze dát Markschiesovi vždy za pravdu. Např. na s. 32-34 Markschies poněkud podceňuje rozdílnost „řecké" a „římské" mentality a jejich vliv na další vývoj křesťanství. Za mnohem důležitější totiž považuje „osobní kontinuitu". Ta ale dle recenzenta mohla hrát roli v otázce, které problémy byly řešeny v té které oblasti, ale už méně v tom,

[1] CASSIUS DIO LXVII 14,1; SUETONIUS, *Domit.* 15,1 a EUSEBIOS Z KAISAREIE, *HE* III 18,4.

[2] Srv. CASSIUS DIO LXVII 14,3.

[3] Srv. PIR² III (1943), s. 142 n., č. 240. Samotný autor hesla, Edmund Groag, s tím však zřejmě zcela srozuměn nebyl.

[4] Srv. JOACHIM MOLTHAGEN, *Die Lage der Christen im römischen Reich nach dem 1. Petrusbrief*, in: Historia 44 (1995), s. 427.

jak je chtěla řešit. Navíc ani jednotlivé osobnosti nemohly nebýt mentalitou své oblasti neovlivněny. Proto by autor této recenze tradičně uznávané rozdělení na „prakticky zaměřený západ" a „teoretickým otázkám se věnující východ" zcela neodmítal, byť v tom tkví nebezpečí určité schematizace.

Dále se Markschies občas až příliš často nechává omezovat nedostatkem prostoru, o němž se sám zmiňuje na s. 12. Typický příklad lze najít na s. 25-26, kde hovoří o sarkofágu Marka Aurelia Prosena a jeho nápisu, jehož „křesťanský charakter ... byl sice stále znovu zpochybňován, ale na základě jednoho detailu ve formulaci je celkem jistý". Je pochopitelné, že prostor pro podrobnější výklad takovýchto partikularit v knize asi opravdu není, ale odkaz na příslušnou literaturu, a zejména alespoň stručný komentář o tom, který detail zakládá onu téměř jistotu o křesťanském charakteru nápisu, by se do poznámky pod čarou měl vejít.

Další výtkou je ne zcela stoprocentní funkčnost odkazů na sekundární literaturu. Autora recenze např. zaujalo tvrzení, že „nové vykopávky v maloasijské Afrodísiadě a na jiných místech přinesly archeologické důkazy o této očividně široce rozšířené praxi" (s. 59), týkající se využívání stavebního materiálu ze zbořených pohanských chrámů pro další stavby, zejména takové, které tento materiál nadále znesvěcovaly. Nicméně Frank Trombley ve své knize *Hellenic Religion and Christianization c. 370-529*, na s. 66-73 druhého svazku,[5] na nějž Markschies odkazuje, líčí postupnou a pomalou christianizaci obyvatel silně pohanské Afrodísiady, zmiňuje zboření Afrodíteia a pokouší se jej datovat, ale o sekundárním využití jeho stavebního materiálu neříká nic.

V některých případech zase zcela chybí odkaz na prameny: na s. 109 na Theodóréta z Kyrrhu a na s. 125 na Klémenta z Alexandreie, a přinejmenším v jednom případě je tento odkaz nedostatečný a v jednom vadný.[6] V pozn. 265 (a dokonce i v seznamu pramenů) je pak coby autor *Života Proklova* citován „Marianus" (!!!). (Že to jsou chyby Markschiesovy, a nikoliv až českého překladu, si recenzent ověřil.)

Celkově je však třeba říci, že i přes uvedené nedostatky najde klasický filolog i historik antiky v této knize mnoho poučení a některé pasáže, např. kritiku moderní kritiky kladného hodnocení *pax Romana* na s. 27-29, bude číst s vysloveným potěšením.

Co se týče překladatelky, je na příliš mnoha místech vidět, že se svým úkolem trochu bojovala. Její překlad rozhodně není špatný, ale za určitá vylepšení by stál. Na nepříliš šťastně přeložený podtitul knihy už bylo poukázáno, na další podobně nešťastně vyřešené problémy bude poukázáno vzápětí.

Jistě zcela neoddiskutovatelnou vadou jsou gramatické chyby, byť recenzent našel jen jednu, a to na s. 134 „...radí ... obcím ..., aby žili...", zatímco druhou považuje spíše za překlep: s. 312 pozn. 224 „hystoricky". Častěji se však objevují nedostatky v interpunkci, např. na s. 97 „...nesmíme se mýlit co se týče..." či na s. 128 „...nahlédnout do »světnic« popřípadě triklinií...".

Přinejmenším na jednom místě je, vinou neznalosti reálií, smysl německého textu nepochopen a zkreslen. Na s. 155-156 cituje Markschies několik úryvků z Theodórétova spisu *Historia religiosa*, jejichž hlavním hrdinou je Symeón Stylítés. Následující odstavec pak začíná slovy: „Tento důkladný syrský popis Symeónova života..." Jelikož recenzentovi není známo nic o tom, že by právě *Historia religiosa* byla dochována v syrštině, zkontroloval příslušnou pasáž i v německém originále. Markschies však slovy *„Die ausführliche syrische Lebensbeschreibung Simeons...* "[7] samozřejmě neodkazuje k předchozímu textu, ale k anonymnímu životopisu samotného Symeóna, dochovanému pouze syrsky.

Lze narazit i na faktickou chybu způsobenou přehlédnutím, která jde nicméně na vrub právě překladu, protože v německém originále není: na s. 194 je totiž zmiňována synoda v Karthágu v roce 526, které měl předsedat Cyprianus. Podezření, že by přítomní biskupové byli natolik zběhlí ve vyvolávání duchů (a také k takové činnosti ochotní), opět vedlo recenzenta ke kontrole s německým originálem. Tam však, zcela správně, stojí letopočet 256.[8]

Překlad není prost ani stylistických prohřešků, a to jak nesporných: na s. 90 začíná věta (první věta prvního odstavce) souřadicí spojkou „neboť"; na s. 69 nemůže být věta formulována: „...který, popřípadě která člověka doprovázel...", tak i, řekněme, sporných, myšleno tak, že to, že některým formulacím nerozumí, či se mu zdají vadné, považuje recenzent už za svůj subjektivní dojem. Není mu však zcela jasné, jak se projevuje např. to, že pohanský kněz „ztroskotá v modlitbě" (s. 24) či kdo to jsou „členové polosvěta" (s. 127). Sám by také nepoužil spojení „narodit se do židovství" (s. 50).

Je nicméně pravda, že způsobem, jakým překládal řecké a latinské originály, Markschies překladatelce její úkol příliš neulehčil. Velmi instruktivně to ukazuje např. pasáž na s. 151-152, kde je citováno několik úryvků ze spisu *O panenství* ze souboru Pseudoklementinek, do češtiny dosud nepřeloženého.[9]

[5] Leiden – New York – Köln ²1995. Pro úplnost je nicméně třeba dodat, že recenzent měl v rukou až druhé vydání této knihy, zatímco Markschies první.

[6] Srv. níže s. 160, citace z Iulia Africana (a pozn. 15), a s. 160, citace ze spisu *O panenství* (I,7,2).

[7] MARKSCHIES, CHR., *Zwischen den Welten wandern. Strukturen des antiken Christentums*, Frankfurt am Main 1997, s. 174.

[8] Tamtéž, s. 218.

[9] Alespoň recenzent o žádném překladu neví a žádný nezmiňuje ani Taťána Polko-

Recenzenta v této pasáži zaujala jednak přebytečná čárka („...Bohu, Všemohoucímu...") a jednak spojení „panenský muž". Ze srovnání s německým textem Markschiesovým a řeckým originálem vyplynulo následující: čárku na inkriminovaném místě má Markschies ve svém německém překladu, ve Funkově a Diekampově edici řeckého originálu ale není;[10] nelze zjistit, zda právě z této edice překládá také Markschies, či který německý překlad cituje, protože v seznamu pramenů právě tento chybí; na pasáž s „panenskými muži" už Markschies (pozn. 423) špatně odkazuje, protože se nejedná o I 7,2, ale o I 3,2; Markschies hovoří o *„der Jungfräuliche"*, přičemž vhodnost užití tohoto termínu v němčině nemůže recenzent posoudit, nicméně připadá mu jako přinejmenším dosti eufemický ekvivalent za „ὁ νεανίσκος τοίνυν, τουτέστιν ὁ ἑαυτὸν εὐνουχίδας...".

Stejně tak na s. 157 si recenzent nedovedl příliš představit, jak lze předat dopis s „maličkostí oleje". Překladatelka tak přeložila Markschiesovu *„Kleinigkeit Öl"*.[11] Sám recenzent není schopen posoudit, nakolik zvláštní toto vyjádření v němčině je, nicméně v originále stojí v řečtině nikterak zvláštní „τὸ μικρὸν ἐλέου",[12] vydavatelem přeložené jako *„das Bischen Öl"*.[13]

Další hned na první pohled zarážející formulace je na s. 63, v citaci z Iulia Africana: „kůň cválající naším směrem a muž u něj se skácí". I ta jde ovšem asi nejvíce na vrub stísněným podmínkám, v nichž naši překladatelé pracují. Sám recenzent se nejprve domníval, že problém bude v Africanově řecké předložce a jejím Markschiesově německém překladu, a proto ho v Markschiesově textu celkem překvapila formulace: *„ein Pferd wird, während es herbeigaloppiert, umfallen und ein dabei stehender Mann... "*.[14] Na rozdíl (patrně) od překladatelky si však opět mohl zkontrolovat i řecký originál, ačkoli mu to Markschies nedostatečnou citací opět poněkud ztížil,[15] a teprve, když

vá-Vykypělová v českém překladu Canforových *Dějin řecké literatury* (Praha, KLP 2001), s. 777.

[10] *Patres apostolici*, volumen II, ed. Fr. X. Funk, editionem III paravit Fr. Diekamp, Tubingae 1913.

[11] Markschies, *Zwischen den Welten wandern* (cit. výše v pozn. 7), s. 175.

[12] *Veröffentlichungen aus der Heidelberger Papyrussammlung*, I: *Die Septuagintapapyri und andere altchristliche Texte*, hrsg. von A. Deismann, Heidelberg 1905, s. 96, ř. 20. Jak pohotově vysvětluje vydavatel (tamtéž, s. 101, komentář k příslušnému místu), ἐλέου je zde genitivem nikoli od ἔλεος, ale od ἔλαιον.

[13] Tamtéž.

[14] Markschies, *Zwischen den Welten wandern* (cit. výše v pozn. 7), s. 68n.

[15] V pozn. 120 je totiž, v německém originále, a na to konto i v českém překladu, citován „fragment z knihy VII – č. 12 u Theea", v seznamu pramenů pak uvedena Vieillefondova edice *Les „Cestes" de Julius Africanus. Étude sur l'ensemble des fragments avec édition, traduction et commentaires*, Firenze – Paris 1970 a snad (?) pře-

i tam našel: „ἵππος πεσεῖται παρατρέχων, καὶ γειτνιάσας ἄνθρωπος",[16] pochopil, že dotyčný muž nemá nic společného s koněm, ale stojí poblíž místa, kde je popisovaná „chemická zbraň" použita.

O to více se však recenzent diví, že ani tam, kde možnost měla, nesáhla překladatelka po českých překladech citovaných děl a překládala sama z Markschiesovy němčiny. Pokud by tak učinila, vyhnula by se dalším nešikovným formulacím, např. na s. 181 v citaci z Ammiana Marcellina „kočáry státní pošty" – Josef Češka má „státní spřežení" a Ammianus samotný *„iumenta publica"*.[17]

Dále byl autor recenze leckdy překvapen tím, jaké výrazy překladatelka používá, či jak je používá. Jazyk, a tím spíše jazyk český, je, dle něj, živým organismem, který není možné znásilňovat mechanickým přístupem. Záporku „ne-" lze např. leckdy s úspěchem použít při vymezení okruhu osob, které nepatří do příslušné skupiny, např. lze ze slova „křesťan" vytvořit slovo „nekřesťan", které nevzbuzuje žádné nepatřičné konotace. Horší to je s Židy.[18] V jejich případě by bylo vhodnější se tomuto postupu vyhnout, byť za cenu víceslovného opisu. Pokud je ovšem recenzent sám, kdo se při přečtení formulace „zde zaujala poprvé i nežidy ... skupina těch, kteří vyznávali Ježíše jako Mesiáše" (s. 17; další příklad na s. 50) těmto nepatřičným konotacím nemůže ubránit, pak se za tuto vsuvku omlouvá.

Co se pak týče zmíněného údivu nad tím, v jakém smyslu překladatelka používá některé výrazy, omezí se recenzent jen na dva příklady: na s. 19 a 61 jej překvapil výraz „nepozůstávat", evidentně ve smyslu „nesestávat", „neskládat se", a v mnoha poznámkách použití výrazu „popřípadě" (např. pozn. 182; 186; 196 i jinde). Sám recenzent by jej použil v tom případě, kdyby jeden zmiňovaný fenomén dokládal více odkazy. V překladu se však s ním

klad do angličtiny F. C. R. Thee, *Julius Africanus and the Early Christian View of Magic*, Tübingen 1984. Má-li však někdo k dispozici právě jen Vieillefondovu edici, což recenzent měl, pak je tento odkaz nedostatečný. V ní se totiž jedná o fragment č. 2 a příslušný text se nachází na s. 123.

[16] Citace v předchozí pozn.

[17] Ammianus Marcellinus XXI 16,18. Překlady do češtiny: Ammianus Marcellinus, *Soumrak římské říše*, přeložil Josef Češka, Praha, Odeon 1975, s. 224; Ammianus Marcellinus, *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, přeložil Josef Češka, Praha, Arista – Baset ²2002, s. 319.

[18] Velké „Ž-" použil autor této recenze zcela vědomě, byť nedávno zaznamenal na internetu názor, že jeho používání v moderní době má původ v nacistické ideologii, a může tak být pro leckoho i urážlivé. Je však toho názoru, že zvláště v antice je národní charakter judaismu natolik markantní a Židé se v jejích dějinách objevují mnohem častěji coby příslušníci národa, než coby židé – vyznavači judaismu, že užívání velkého „Ž-" je zcela oprávněné, ba nutné.

nejčastěji lze setkat tehdy, když se v textu objeví několik citací, které nejsou odkazovány každá zvlášť, ale všechny v jedné poznámce vztahující se k poslední z nich. V ní jsou pak postupně všechny odkazy uvedeny, přičemž poslední bývá připojen právě výrazem „popřípadě". Takové použití však recenzentovi připadá nesprávné.[19] Není ovšem schopen posoudit, zda Markschiesovo *„bzw."* není v němčině stejně nevhodné.

Další problém, který musí vyřešit každý překladatel, v jehož textu se mají objevit původně řecká a latinská jména, je, v jaké podobě je bude používat. Pravidla mu v této otázce dávají určitou svobodu,[20] která nicméně, dle názoru recenzentova, vede většinou k neuspokojivým výsledkům. Ani překladatelka této knihy se nevyhnula někdy až absurdnímu zmatku, jak dokládají např. spojení „Grégorios Divotvůrce" (s. 52) či „Jan Cassianus" (s. 153), nebo počeštělé a nepočeštělé tvary téměř v témž řádku, ovšem bez jakéhokoli pochopitelného systému, např. na s. 20 „Tralleis" × „Kolossy" nebo na s. 65 „Jan", „Pavel" a „Petr" × „Maria", přičemž ovšem první z těchto jmen lze na s. 107 najít v nepočeštělé podobě „Ióannés", stejně jako nepočeštělou podobu jména „Thómas", které se pro změnu na s. 64 objevuje v počeštělé podobě „Tomáš". I leckterá další jména používá překladatelka tu v počeštělé podobě, u osob, které považuje za známé, tu v nepočeštělé, u osob, které považuje za neznámé. Věta na s. 23 dokumentuje tento zmatek obdivuhodně, stejně jako někdy ne zcela vhodné užívání latinských výrazů coby *termini technici*: „Vita Órigenova žáka Grégoria, zvaného Thaumatúrgos (»Divotvůrce«) – byla ovšem napsána až v osmdesátých letech čtvrtého století Řehořem (Grégoriem) z Nyssy – vypráví...".[21]

Dalším problémem je transkripce řeckých jmen. V našich podmínkách se v současné době používají v podstatě dva způsoby, jednak přepis se všemi vyslovovanými délkami, tedy např. „Afrodíté", a jednak pouze s těmi, které jsou přímo rozlišovány v alfabétě, v daném případě tedy „Afrodité". První způsob

[19] Dle jeho názoru má v češtině požadovaný význam výraz „respektive".

[20] Srv. např. poslední odstavec úvodního textu k „Seznamu antických jmen" v *Pravidlech českého pravopisu*, zpracoval kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha, Academia 2006, s. 381.

[21] Sám autor této recenze je toho názoru, že v textech, kde se takových jmen objevuje velké množství, přičemž většina z nich české ekvivalenty postrádá, lze bezproblémovosti dosáhnout pouze užíváním nepočeštělých tvarů jmen vlastních bez výjimky a v případě geografických názvů pouze s výjimkou několika málo případů, kde by nepočeštělý tvar působil skutečně exoticky, jako jsou např. Athény, Řím nebo Konstantinopolis (ta ale právě v tomto tvaru a jako femininum, nikoli jako maskulinum ve tvaru Konstantinopol, kterýmžto zhůvěřilým rusismem přímo oplývá literatura sedmdesátých a osmdesátých let).

reprezentují především v sedmdesátých letech vydané *Encyklopedie antiky* a *Slovník antické kultury*, druhý prosazuje nakladatelství OIKOYMENH. Autor této recenze sám je spíše pro způsob první, nicméně uznává oprávněnost i toho druhého, který si vybrala i překladatelka. Jeden či druhý způsob by však měl být uplatňován důsledně, což se překladatelce ne zcela podařilo: na s. 98 lze narazit na tvar „Leonidés", na s. 107 na „Dorotheos" a na s. 157 na „Pafnuthios".

Leckteré geografické názvy a vlastní jména se překladatelka rozhodla neskloňovat, což ovšem, dle názoru recenzentova, čeština špatně snáší:[22] „...některé části jednotek byly do Dúra přeloženy..." (s. 25); „v Puteoli" (tamtéž); „z Hippo" (s. 33 i jinde); „velekněz Hekaté" (s. 49); „ze Sebasté" (s. 109). Některá vlastní jména skloňuje překladatelka nesprávně (v čemž ovšem ani zdaleka není sama): „Maximina Thraxe" (s. 38); „z Madaury" (s. 50); „Ianua s dvojí tváří" (s. 61; tvar má být akusativ jména Ianus); „v ... Gangrách" (s. 143; jelikož jsou Gangra nominativ plurálu neutra, je správný tvar „v Gangrech"); „z Gadary" (s. 163). Poněkud amatérsky působí i spojení „Jupiterova manželka" (s. 137).

Potíže jí dále činil přepis řeckých *termini technici* do latinky, v nichž, pravda, Markschies délky nevyznačil, takže si s nimi musela poradit sama, ovšem ne vždy úspěšně: *„kanón tes alétheias"* (s. 75). Na přímo kuriózní případ pak lze narazit na s. 50, kde překladatelka formulací *„sebomenoi* nebo *fobúmenoi tón theón"* vnucuje jednak oběma řeckým slovesům genitivní rekci a jednak judaismu polytheismus. (Pro úplnost je nicméně třeba dodat, že v případě druhého slovesa je genitivní rekce možná.)[23]

Nedostatečná orientace v reáliích způsobila i další chyby: na s. 69 má být správně „junony", protože se nejedná o bohyni, ale o jakousi, řekněme, duchovní dvojnici každé ženy, zatímco obdobného mužského duchovního dvojníka nazývali Římané „genius", kterýžto výraz je tamtéž správně s malým „g-" (a krátkým „-e-", za což je třeba překladatelku pochválit, o to více je ji však třeba pokárat za tvar „génia" na s. 106, stejně jako je ji třeba pochválit za správný tvar „imperium" na s. 43, ale pokárat za „fórum" na s. 126).

O něco větší péči by si zasloužil i poznámkový aparát. Dle názoru recenzentova jej totiž nestačí jen přeložit z originálu, ale měl by být upraven tak, aby českému čtenáři poskytl pokud možno stejný komfort, jako německému ten originální. Na to nicméně, pochopitelně, nemohou stačit síly překladatel-

[22] Svou představu, jak tyto výrazy v češtině skloňovat, recenzent načrtl ve svém minulém příspěvku do *Aurigy*, srv. Ivan Prchlík, *rf. Manfred Clauss, Konstantin Veliký (Praha 2005)*, *Auriga – ZJKF* XLIX, 2007, s. 172.

[23] *LSJ*, s. v., B 7 uvádí dva příklady z Aráta.

ky, ale jistě by stálo za to, přizvat ke spolupráci odborníka, který by dohledal odkazy na prameny v českých překladech, existují-li, a citace v originálních sekundárních textech tam, kde Markschies cituje německé překlady, případně opět v překladech českých, existují-li.[24] Tento samozřejmý požadavek se však asi jen těžko stane realitou českých nakladatelství, ještě samozřejmější však je požadavek, aby byl poznámkový aparát alespoň přeložen kompletně a tu i onde v něm nezůstávaly německé výrazy, jako v pozn. 366 a 387 *„und"* a v pozn. 416 celý titul Quintilianova spisu *„Ausbildung des Redners"*. Opět ne zcela na hlavu překladatelčinu pak padají některé vady v titulech primárních pramenů či jmen autorů, v pozn. 276 a 532 má správně vytvořený český ekvivalent Ignatiova dopisu znít „Trallským"[25] a v pozn. 261 správná řecká forma autorova jména „Neilos".[26]

Dočká-li se kniha reedice, již si jistě zaslouží, bude ještě nutné odstranit z poznámkového aparátu pětimístná vročení sekundární literatury a opravit překlepy v pozn. 153: *„er"* na správné „et", *„testameuti"* na „testamenti" a *„127–10–23"* na „127,10-23".

Na závěr si recenzent dovolí vyjádřit ještě jedno, už opět své čistě subjektivní, překvapení, a to nad tím, jak často překladatelka přivlastňuje přívlastkem neshodným: „zvěsti Nového zákona" (s. 10); „intence Ježíše" (s. 11); „snahám Augusta" (s. 13); „v městské kohortě Kartága" (s. 22); „O věnci

[24] Markschies se např. odvolává na celkem tři knihy Petera Browna, všechny ovšem v německých překladech. Autor této recenze nemá přehled o aktuální dosažitelnosti těchto tří knih v českých knihovnách, ale předpokládá, že anglické originály jsou v nich dosažitelné spíše než překlady právě do němčiny. Jedna z těchto knih je nicméně přeložena i do češtiny, a tudíž pravděpodobně nejsnáze dosažitelná právě v tomto překladu. Je ovšem třeba dodat, že alespoň tuto povšechnou informaci čtenář nalezne v seznamu literatury.

[25] A nikoli „Tralleským", kterýžto vadný tvar nicméně použil i Jan Sokol, tedy překladatel příslušného spisu do češtiny (srv. *Spisy apoštolských otců*, Praha, Kalich 1985, s. 156).

[26] K poznámkovým aparátům obecně ještě jeden recenzentův skromný názor: Proč vydavatelé komplikují čtenářům život tím, že je umisťují až za text, a tím je nutí neustále v knize listovat? Přitom poznámky pod čarou jistě čtenáře, který je nečte, nikterak neruší. A to se konkrétně nakladatelství Vyšehrad ještě naštěstí neuchýlilo k tomu způsobu citace: „Markschies 2005: 100", který se, bohužel, v poslední době prosazuje čím dál více. Autor této recenze skutečně nechápe, jaký má tento způsob výhody než snad, že citace mají „jednotný formát". Pečlivý čtenář však musí přímo běsnit, když nejprve nalistuje příslušnou poznámku, v níž si ovšem přečte např.: „srv. Kolínský 1880: 50; Kutnohorská 1885: 60; Cimrman 1890: 70". A tak jen bezmocně listuje knihou dál, místo toho, aby si veškerou informaci pohodlně přečetl na téže stránce pod čarou a např. se zkrácenými tituly příslušných děl, které jsou, na rozdíl od historických dat, zapamatovatelné.

vojáka" (s. 214 pozn. 260). Nemůže zde proto nepřipomenout slova klasikova na adresu těch, kteří používají taková spojení nadměrně: „Až půjdu přes Most Karla do Divadla národa na Stěnu čerta, uznám, že jste zvítězili. Bude to však vítězství Pyrrha (dříve Pyrrhovo vítězství)."

Ivan Prchlík (Praha)

Růžena Dostálová – Radislav Hošek – Gabriella Messeri – Wolf B. Oerter – Rosario Pintaudi, *Papyrologie řecká, latinská, koptská*. Praha: Karolinum 2006, 220 s.

Kniha autorského tímu Růžena Dostálová (ďalej RD), Radislav Hošek (RHš), ktorý prácu inicioval a riadil, no je publikovania sa, žiaľ, už nedožil († 27. 4. 2005), Gabriella Messeri (GM), Wolf B. Oerter (WO), Rosario Pintaudi (RP) podáva základné poučenie o papyrológii, najmladšej disciplíne vied o antickom staroveku. Práve ona svojimi výsledkami výrazne zmenila a vďaka stále novému materiálu v mnohom zas a znova dopĺňa a mení po stáročia tradovaný pohľad na antickú kultúru. Zo začiatku iba náhodne nájdené antické papyrusy sa čoskoro stali predmetom sústavného vyhľadávania, keď sa rozpoznal ich obrovský význam pre hlbšie a detailnejšie poznanie antiky (s. 9). Publikácia je určená predovšetkým záujemcom o gréckorímsku kultúru antického sveta a raného stredoveku, no chce podať papyrológiu aj v širších súvislostiach, preto je do nej zaradená časť o papyrológii koptskej. Autorom bol poskytnutý grant z Fondu rozvoja VŠ prostredníctvom Ústavu klasických studií Masarykovy univerzity v Brně na zakúpenie nevyhnutnej zahraničnej literatúry a finančný príspevok Ústavu pro klasická studia AV ČR na vykonanie niektorých technických prác.

Kniha sa začína – po úryvku z básne Konstantinosa Kavafisa z roku 1892 inšpirovanej nálezom Héróndových *Mimijambov* v roku 1890 (P. Lond. I 135) a po slove na úvod od Radislava Hoška (s. 9-10) – chronológiou egyptských dejín (s. 11-13; RD – RHš) od roku ± 650 pred Kr., kedy bola v Egypte založená grécka kolónia Naukratis, a pokračuje podrobnejšie až po dobytie Egypta Arabmi (639-641; Egypt sa stáva provinciou kalifátu). Po tomto údaji sú uvedené ešte dve v kontexte publikácie relevantné udalosti, a to roky 706, zákaz gréčtiny ako kancelárskeho jazyka, a 1039, preloženie koptského patriarchátu z Alexandrie do Káhiry.

V rozsiahlej časti venovanej dokumentárnej papyrológii (s. 14-47) je najprv podaný náčrt vzniku papyrológie (s. 14-16; RHš) a postupného objavovania papyrusov od náhodných nálezov k systematickému vyhľadávaniu (s. 17-20; RHš). Kapitola *Měrné jednotky* (s. 20-30; RHš) sa zaoberá spôsob-

mi datovania, váhami a mierami, menou, číslami a číslovaním. Na základe zachovaných papyrusových záznamov, ktoré sa našli ako v Egypte, tak aj mimo neho, je ďalej stručne charakterizované vojsko počas helenizmu a principátu (s. 30-35; RHš), osvetlená je tu organizácia vojenského života, vojenské zoskupenia a ich príslušníci a pod. Samostatná kapitola podáva základné údaje o štáte Lagovcov – Ptolemaiovcov (s. 35-40; RHš), ktorí vládli v Egypte od smrti Alexandra Veľkého až po rok 30 pred Kr. (samovražda kráľovnej Kleopatry VII.), kedy krajinu dobyl Rím. Nasledujú state o obyvateľoch a onomastike Egypta (s. 40-41; RHš) a o náboženstve helenistického a rímskeho Egypta (s. 41-47, RD), pričom sú stručne načrtnuté témy ako kult vladára, kňazi a chrámy, formy kultu, pohrebný kult, veštby a amulety, magické papyrusy, hermetizmus a gnóza, judaizmus, zlomky kresťanských textov, kresťanské dokumentárne papyrusy, cirkevná hierarchia, kostoly, kláštory, heréza.

Druhá časť sa zaoberá vzdelanosťou v Egypte (s. 48-57; RD), podáva informácie o školstve v helenistickom a rímskom období (s. 48-50) a o dobových knižniciach (s. 50-51), približuje grécky jazyk týchto období a základné charakteristické znaky koiné (s. 51-54), a to v oblasti fonetiky, morfológie, syntaxe a slovnej zásoby, i povahu jazyka latinských papyrusov (s. 54-57). Počet dokumentárnych latinských papyrusov, ktoré umožňujú sledovať vývoj jazykových javov, je však v porovnaní s gréckymi oveľa nižší.

Literárna papyrológia je obsahom tretej časti knihy (s. 58-70, RD). Predstavené sú tu literárne texty zachované na papyrusoch (resp. na inom dobovom materiáli, pozri s. 14, pričom všetky tieto pamiatky zvyknú byť pre zjednodušenie označované pojmom „papyrusy"). Očami erudovaného klasického filológa sú tu najprv podané veľmi cenné poznatky a postrehy o ich význame a charakteristických vlastnostiach všeobecne (s. 58-63) a na štyroch stranách sú potom vysoko kompetentne priblížené najvýznamnejšie grécke literárne nálezy (s. 63-66), ktoré jasne dokladajú nesmierny prínos objavov k poznaniu antickej gréckej literatúry. Rozhodne je na mieste osobitne výstižné konštatovanie v závere tohto prehľadu, poukazujúce na obmedzenia v reprezentatívnosti zachovaných zlomkov. Pre prehľadnosť sú pripojené tabuľky zachytávajúce percentuálne rozvrstvenie gréckych literárnych papyrusov podľa storočí až do 8. stor. po Kr. a pomer identifikovaných a neidentifikovaných literárnych papyrusov, a to podľa publikácie W. H. Willis, *A Census of the Literary Papyri from Egypt*, z roku 1968 (GRBS 9, s. 210 a 208), ktorá vychádza z diela R. A. Pack, *The Greek and Latin Literary Texts from Greco-Roman Egypt*, Ann Arbor ²1965; tabuľka uvádza 2 893 literárnych papyrusov. *Leuven Database of Ancient Books* (*LDAB*; http://ldab.arts.kuleuven.ac.be/) či databáza Mertens-Packł (³MP – *Catalogue des papyrus littéraires grecs et latins*, t. j. tretie vydanie Packovho súpisu; http://promethee.philo.ulg.ac.be/cedopal/index.htm) však už udávajú ďaleko vyššie čísla; napr. *LDAB* 8 478 literárnych papyrusov (stav začiatkom decembra 2007) a ³MP, ktorá oproti *LDAB* neobsahuje papyrusy židovské, kresťanské a papyrusy z Herculanea, cca. 7 000. Názornosti slúži aj tabuľka informujúca o zlomkoch diel najvýznamnejších autorov podľa publikácie B. G. Mandilarasa, *Πάπυροι και παπυρολογία*, Atény ²1994); i tu je u mnohých autorov aktuálny stav podľa *LDAB* a ³MP výrazne vyšší, napr. Homér, *Ilias*: 1527 zlomkov podľa *LDAB* (Mandilaras uvádza 454 zlomkov), Hésiodos: 156 zlomkov (Mandilaras: 74), Euripidés: 209 zlomkov (Mandilaras: 127), Aischinés: 57 zlomkov (Mandilaras: 14); treba pritom zdôrazniť, že v uvedených číslach sú (sčasti) zahrnuté aj diela nepriamej textovej tradície. Snáď by nebolo na škodu, keby sa v tejto kapitole použili aktuálnejšie údaje podľa *LDAB* či ³MP, resp. poskytli bližšie informácie o týchto moderných (na internete dostupných) databázach literárnych papyrusov (hoci krátka zmienka o príprave ³MP sa nachádza na začiatku tejto časti a *LDAB* sa spomína na konci knihy v zozname elektronických pomôcok) a o možnostiach vyhľadávania v nich podľa rôznych kritérií (vrátane tvorby grafov). Svoje miesto tu majú aj latinské literárne papyrusy (s. 67), pochádzajúce najmä z Egypta a z Itálie; ide prevažne o učebné texty. V stručných kapitolách je ďalej pohovorené o gréckych textoch a egyptských predlohách (s. 67-68), o papyrusoch so zhudobnenými textami a o zlomkoch iluminovaných papyrusov (s. 68).

Samostatná (štvrtá) časť sa zaoberá písmom papyrusov, a to na jednej strane písmom knižným (s. 71; RD), na druhej strane písmom dokumentov (s. 71-80; GM – RP). Nemožno si nevšimnúť istú disproporciu medzi oboma časťami ako v rozsahu, tak aj v obsahu. Zatiaľ čo časť o písme dokumentov prináša – napriek obmedzeniam, na ktoré autori hneď na začiatku upozorňujú – (na desiatich stranách) pomerne podrobný výklad zachytávajúci najnovšie pohľady na túto problematiku, časť o písme literárnych zlomkov (v rozsahu 14 riadkov) obsahovo zaostáva za poznatkami, ku ktorým grécka paleografia v tomto smere v posledných desaťročiach dospela, napriek vhodne volenému obrazovému materiálu v prílohách.

Piata – rozsiahla a obsažná – časť knihy je venovaná koptskej papyrológii (s. 81-113, WO, prel. RD), a nielen jej, ale aj koptskému písomníctvu ako takému (s. 86-89), koptčine a jej porovnaniu s češtinou (s. 89-96), grécko-koptskému bilingvizmu a jeho dôsledkom (s. 96-100). Kapitoly o vzniku a vývoji koptských štúdií (s. 100-110) a o zaujímavých súboroch koptských textov vo svetových múzeách a zbierkach (s. 110-113) uzatvárajú tento zaujímavý a poučný úvod do koptológie, ktorý je ďalším výrazným prínosom celej knihy.

Autori pripájajú veľmi užitočnú stať o technike vydávania papyrusov (s. 114-121; RD) vrátane poučenia o edičnej práci s papyrusmi (s. 114-116), súpisu základných edícií papyrusov a ostrak (gréckych, latinských, koptských; s. 116-121; RD – WO) a prehľadu elektronických pomôcok (s. 121, RD).

Celú prácu uzatvára abecedne zoradený Glosár (s. 122-130, RHš) a 50 obrazových príloh (s. 131-220), najmä k výkladu o vývoji písma, a to pre grécke písmo literárnych i dokumentárnych papyrusov podľa publikácie *Scrivere libri e documenti nel mondo antico*, a cura di G. Cavallo, E. Crisci, G. Messeri, R. Pintaudi, Firenze 1998 (21 obrázkov), ďalej ukážky písma podľa publikácie E. M. Thompson, *Handbook of Greek and Latin Paleography*, London 1906 (12 obrázkov), ukážka latinského písma papyrusov podľa P. Cugusi, *Corpus epistolarum Latinarum I.*, Wiesbaden 1958, tab. IV (7 obrázkov) a napokon ukážky koptského písma podľa W. C. Till, *Die koptischen Rechtsurkunden der Papyrussammlung der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1958 (3 obrázky). Reprodukcie sprevádza pri dokumentárnych zlomkoch aj prepis textu, pri literárnych príslušná pasáž z tlačeného vydania. Znázornené sú tu ďalej premeny gréckeho kurzívneho písma od 3. stor. pred Kr. až do 7./8. stor. po Kr. podľa vyššie uvedenej Thompsonovej príručky a pripojených je zopár ďalších obrázkov, ako mapa starovekého Egypta či výber skratiek a symbolov (podľa H.-A. Rupprecht, *Kleine Einführung in die Papyruskunde*, Darmstadt 1994) a pod. Výklad je doplnený bibliografiou základných prác k danej téme, ktorá nasleduje hneď za jednotlivými kapitolami, resp. podkapitolami, prípadne za celými časťami.

Grécke slová sú v texte aj v glosári prepisované latinkou, čo je pochopiteľné, aby bola práca dostupnou aj tým, ktorí neovládajú gréčtinu, ale zaujímajú sa o papyrológiu a o grécko-rímsku kultúru staroveku; takýto – v očiach filológa nie veľmi obvyklý – prepis zároveň umožnil autorom vyhnúť sa technickým problémom, ktoré sú často spojené s vydávaním textov v polytonickej alfabete.

Predložená publikácia chce vzbudiť záujem o štúdium papyrusov, a to predovšetkým u mladých pracovníkov vied o antickom staroveku (s. 10), pričom usmerňuje v získavaní nevyhnutných predpokladov a povzbudzuje pre takúto prácu, keďže aj Národná knižnica pražského Klementina uchováva veľké množstvo doposiaľ nespracovaných papyrusov (s. 9). Je preto škoda, že autori nezaradili do textu kapitolu o tejto vzácnej zbierke, ktorá by vhodne doplnila text, podporila uvedený zámer a určite nadchla a motivovala nemálo mladých či starších filológov alebo historikov k práci s papyrusmi.

Kniha je dielom vysoko kompetentného autorského tímu s dlhoročnou skúsenosťou so spracovávaním papyrusov a jej nepopierateľná odborná úroveň, na poznatky bohatý obsah, dobre premyslená kompozícia i pútavý štýl sú zárukou úspechu u čitateľov. Veríme, že sa autorom splnia očakávania a ich priekopnícke dielo otvorí cestu papyrológii nielen v Českej republike, ale aj na Slovenku.

Jana Grusková (Bratislava)

KAREL KURZ, ***Mince starověkého Řecka a Říma. Antická numismatika***. Libri a Česká numismatická společnost (pobočka Praha) 2006, 264 s.

Kniha je rozdělena do dvou částí. První, obecná část je věnována vstupnímu vhledu do problematiky antické numismatiky. K. Kurz se zabývá vlastním pojmem numismatika a předmětem numismatických studií od renesančního období, kdy se poprvé historické mince staly předmětem zájmu vzdělanců, učenců i sběratelů, až po současnost. Přitom zůstává věren své dlouholeté orientaci na hospodářské dějiny a zřetelně uplatňuje ekonomické pohledy na mincovnictví. Uplatní i zevrubnou znalost zvláště antického mincovnictví v Podunají a Dalmácii, jemuž se věnoval i v předchozích studiích (*Wirtschaftsgebiete im vorrömischen Dalmatien*, Rozpravy ČSAV 1970). S ohledem na proměny společenské situace ubylo v autorově přehledu vývoje názorů na problematiku antického mincovnictví odkazů na dílo K. Marxe a B. Engelse. Autor souhlasí s B. Laumem, že „všechny moderní teorie peněz [...] jsou systémy, vybudované na základě poznatků současné, moderní společnosti, a tudíž stěží použitelné při historické rekonstrukci vzdálené historie", snaží se však obhájit některé marxistické autory (P. Oliva, G. Thomson, G. A. Koselenko), kteří přes „clonu ideologie dokázali usilovat o vlastní poznání minulosti, byť ovšem v konečných výsledcích opět ideologicky filtrované" (s. 26). Odkaz na T. G. Masaryka, kde Kurz cituje jeho názor na předmět historického studia (který podle něj tkvěl spíše v poznání přítomnosti než minulosti), se v daném kontextu zdá poněkud zbytečný. Kurz nakonec přiznává, že „historická rekonstrukce sociálně ekonomických jevů je složitá a je těžké popsat a vyložit vzájemnou tehdejší propojenost různých sfér lidské činnosti". Soudí, že „teorie by neměla vstupovat do procesu protohistorické rekonstrukce jako tzv. vnější důkaz, ale jako její [...] integrální komponent". Odvolává se přitom především na E. Panofského a L. Wittgensteina s tím, že jeho cílem bylo poukazovat na konkrétní nedostatky v historickém bádání a zkoumat „základy dějepisu" (s. 26-27).

V obecné části se Kurz dále zabývá mincovní technikou ve starověku, mincovními kovy, výrobními postupy apod., dále způsoby popisu mincí a jejich určení a datováním.

Druhá, speciální část monografie je rozdělena do dvou oddílů: řecké mince a mince římské. Autor nejdříve pojednává i o vnějších znacích mincí a dále podává stručný nástin dějin mince. Řecký oddíl doplňuje apendix s názvem *Nejstarší mince ve Středomoří* a římský oddíl apendix s názvem *Antické mince za hranicemi římské říše*. Speciální část Kurzovy studie je zvláště přínosná. Autor zde pojednává nejen o technických a ekonomických aspektech mincovních ražeb, o podobě a kvalitě mincí, ale také o proměnách mincovních typů

pod vlivem historických okolností. Nepřehlíží propagační funkci mincí především v době římského císařství, kdy se staly jakousi „kovovou kronikou historických událostí" (s. 122) psanou či spíše raženou císaři. Přehled vývoje ideologie římských císařů založený na kritickém rozboru mincovní legendy, užívaných symbolů a motivů a jejich proměn, dokresluje historický obraz římského císařství a neopomenutelnou měrou doplňuje ostatní historické prameny.

Příloha za textem zahrnuje výběr z materiálových publikací (katalogy, corpora), a to jednak práce obecné z celého území starověkého Středomoří a římské říše, jednak publikace mincovních nálezů a sbírek z jednotlivých zemí náležejících zcela nebo alespoň z části do teritoria římského státu (Německo, Lucembursko, Rakousko, Maďarsko, České země a Slovensko, Polsko, Ukrajina a Moldavsko, Západní Gruzie, Tádžikistán i další území bývalého Sovětského svazu). Do přílohy autor zahrnul i základní přehledy k dějinám mincí, úvody do římské numismatiky, soupisy medailonů, kontoriantů, tesserů i mincí z konce antiky a byzantské doby. V koncepci i obsahu této části Kurzovy knihy je patrná jeho profesní orientace. Navzdory svému názvu totiž monografie v tomto bodě poskytuje především soupis materiálu z římského prostředí, zatímco soupis nálezů a sbírek řeckých mincí je mnohem stručnější. Knihu doplňuje pečlivý a rozsáhlý seznam literatury, pro toto vydání aktualizovaný o novější práce.

Za zásadní nedostatek knihy pokládám naprostou absenci obrazové přílohy, která zvláště v monografii takového druhu skutečně citelně chybí. Nakladatelství Libri avizuje na sklonek roku 2007 vydání encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí (autoři Z. Petráň a J. Fridrichovský), jež má na Kurzovu monografii volně navazovat. Obě práce má v nejbližších letech doplnit i katalogová publikace podchycující jednotlivé základní typy římských mincí. Do té doby však čtenáři a zájemci o problematiku antické numismatiky nezbývá nic jiného než vzít si k ruce Kurzovy starší monografie z let 1982 a 1995 a spokojit se s příklady popisovaného mincovního materiálu, které jsou v nich publikovány.

Magdalena Moravová (Praha)

KOL., ***Bojové techniky starověkého světa***. Z anglického originálu (2002) přeložil ing. JOSEF BARTOŇ. Praha: DEUS 2006, 256 s.

Populárně naučná, bohatě ilustracemi vybavená publikace je věnována podstatným aspektům starověkého válečnictví v dlouhém údobí od cca 3 000 před Kr. až po konec antiky. Pojednány jsou válečné praktiky starého Egypta, Mezopotámie, Asyřanů, Peršanů a jiných kultur Předního Východu, nejvíce pozornosti je pochopitelně věnováno válkám v řeckém a římském světě, méně, ale nikoli nedostatečně, jsme informováni o Skythech, Keltech a Germánech. Jednotlivé kapitoly se zabývají pěšími bitvami, bojem jízd, dobýváním a obranou měst, technikami velení, komunikací (a logistikou) a nakonec námořními bitvami. V originálu by se jistě našla řada věcně i chronologicky sporných míst: popisy některých bitev, krátká spojení ve vztahu příčina – důsledek, určení některých součástí výzbroje, ne zcela jasné popisky v rozkreslených pláncích bitev, nesoulad textu s doprovodnými ilustracemi (např. na s. 142-143 je kombinován text o bitvě u Kádeše s vybavením římských legionářů), opakování informací v kapitolách psaných různými autory, apod.; nesmyslné je např. mínění (s. 235), že na technických novinkách v době 1. punské války pracoval pro Římany Archimédés. Vcelku se však dá říci, že autoři nabídli svému publiku bohaté a v převážné většině kvalitní informace k tématu starověkých armád, výzbroje a válčení. Tato základní hodnota anglického originálu se však bohužel téměř vytrácí v jeho české verzi z dílny nakladatelství DEUS Praha, u níž převažuje negativní dojem z celkově neúspěšného překladu a naprosté absence redakční práce s textem. Českým čtenářům se dostala do rukou narychlo vyrobená publikace, která sice má výtečnou grafickou úpravu i papír, ale v textové části nabízí prvoplánový, na příliš mnoha místech nepřesný a nečeský překlad, který nutně budí podezření, že snad neprošel ani autorskými korekturami. Vzdor dobrému vizuálnímu dojmu z knihy musí soudní, informovanější a náročnější čtenáři litovat vynaložených peněz za její nákup.

Překlad doplácí na souběh angličtiny s několikanásobnou odborností textu, který se málokdy dá zvládnout bez konzultace s odborníky. Odborný lektorát překladu zřejmě neproběhl. Výklad přitom má stránku historickou, technickou, filologickou, terminologickou (od egyptologie po pozdní latinu), v textu je množství vojenských, úředních a nábožensko-právních reálií, na mnoha místech číhaly ortografické a gramatické „záludnosti" v přepisech antických slov a jmen (často „zkreslených" anglickým územ) do češtiny a v jejich skloňování.

Abychom pro tento poslední případ uvedli některé doklady: s. 18 *Lakedaimonoi* (má být *Lakedaimonioi*); s. 19: *ouragos* (má být *úragos*), mn. č. k *taxis* má být *taxeis*; štít, *hoplon*, je neutrum, nikoliv maskulinum, 2. p. *hopla* (ne *hoplonu*); podobně je tomu s římskými *triarii* na s. 48 aj.; často jsou uváděny nejednotné podoby téhož, např. Thrákové i Trákové; všude jsou uváděny *trirémy* (nejspíš ale pod vlivem originálního textu), i když v Řecku se tyto lodě označovaly jako *triéry*; s. 20 je „Méďan" Dátis místo správného Méd...; s. 158 pergamonské lodě (spíše pergamské); s. 234 bitva u Ecnomia (správně u Ek-

nomu); někde se řecká jména uvádějí podle angličtiny v latinizované podobě – s. 15 Flavius Arrianus (místo Flavios Arriános); s. 228 je *diekplous*, *periplous*, správně *diekplús*, *periplús*, atd. atp. Na ss. 35-39 zůstal anglický přepis dnešního názvu řeky Hydaspés – Jhelum (u nás Džílám). Časté chyby jsou v uvádění a skloňování římských jmen: s. 48 Horatia Coclea (mělo by být Coclita), s. 50 je Scipia místo Scipiona, s. 61 Lutitius místo Lutatius, s. 63 Cattulus místo Catullus ad. Na s. 60 (srov. i 63) se objevují Galové, mají být Germáni (ale i zde mohla být závada v originálu); na s. 226 v popisku by mělo být „Bitva u Salamíny" (ne „u Salamis"). Bylo by možno pokračovat.

Celá řada chybných překladů vznikla nejspíš z neporozumění věcnému kontextu v originálu, případně z neuváženého užití terminologie. Zase lze uvést jen zástupné případy: na s. 19-20 se hovoří o 10 athénských kmenech, ve skutečnosti jde o tzv. *fýly*, attické územní jednotky; s. 18 (a všude) užívá překladatel termín brnění, vhodnější je rozhodně „pancíř"; nesmyslné je „stehenní brnění" (s. 18.32.33.36 aj.), když nepochybně jde o „chrániče holení"; na s. 17 se dočteme, že řečtí těžkooděnci „pocházeli ze soukromých oddílů bohatých občanů"; na s. 98 zase čteme, že „nadšená aristokracie měla se státní podporou k dispozici většinu řecké jízdy", zřejmě ve smyslu, že aristokracie tvořila řeckou jízdu; na téže straně je věcně velmi neobratný překlad: „Závody koní a válečných vozů byly velice oblíbené a Řekové vyvinuli techniky odborného školství (!). Mnohá z koňských plemen byla vychována (!) v Řecku" – jde samozřejmě o šlechtitelský chov. Na s. 104 se velmi nefér útočí na důvěryhodnost historika Polybia, když prý „se koně Ibérů a Keltů na levém křídle začínají rvát s Římany a svádějí vpravdě barbarský boj...", místo koní mají být ovšem jezdci; na s. 135 se dočteme: „Jakmile klesla válečná mlha (?), většina vojevůdců měla na výsledek bitvy pouze nepatrný vliv." Nejasné zůstává na s. 158, co znamená, že „Rhodští vyrovnali balanci své flotily...". Vážné nedopatření pak je na s. 152, kde perští „Nesmrtelní obklíčili Makedonce uprostřed perské linie", když zřejmě dle kontextu bitvy Nesmrtelní obklopili Mardonia (svého vojevůdce, aby ho chránili); podobně už na s. 18 neporazil Pyrrhos Římany u Eperia, ale byl to Pyrrhos z Épeiru...

Nejvíce překladových nešvarů – a ty jsou tedy i pro laiky nejnápadnější – je v obyčejném, často až nepochopitelném a při troše dodatečné pozornosti i zbytečném opomíjení norem českého vyjadřování, české gramatiky a interpunkce. V celé knize jsou takových lapsů desítky a desítky; je samozřejmé, že řada z nich je na úkor věcné správnosti a formulační jasnosti textu. Naprosto nahodilý výběr zase postačí jako ilustrace. S. 38: „Všichni s výjimkou nejbohatších vojáků neměli žádné brnění ... byli vyzbrojeni sečnými meči s železným ostřím ve tvaru lžíce"; s. 65: „...barbaři, zcela postrádaje základy znalostí vojenské vědy, zvednou svoje meče do vzduchu a udeří stylem černé zvěře" (?); na s. 48 jsou *alae* (auxiliární jízdní oddíly) „složeny z jednotek římských přispěvatelů" (jde o římské spojence); s. 55: „cílem bylo učinit oštěp, které proniklo štítem, dále nepoužitelným"; na s. 66 může čtenář luštit: „v této době však nebyly velké bitvy v poli nepříliš časté" (?); s. 68: „Konstantius ... snížil počet legií z 5 000-6 000 na 1 000" (ve skutečnosti šlo o Konstantina Velikého a o snížení počtu mužů v legii); tajenka je i na s. 96: „Dareios se zachránil pouze díky pěchotě ... a dále tím tím (*sic*!), že jeho muly a osli, kteří plašili koně Skythů nezvyklými zvuky a vzhledem, protože se tato zvířata zatím nerozšířila tak na sever"; s. 79/80: „Dvěma nejdůležitějšími druhy zvířat používanými vojenskými silami ... byli sloni, zastávající významné bitevní role, a koně, kteří sloužili k tažení válečných vozů i jako jízda" (!); s. 81: „Přestože byly koně ve srovnání s dnešním standardem malí, vyrovnali se, nebo i předčili dnešní spřežení, jak co do velikosti, tak rychlosti" (!?); s. 100: „Značná část Evropy byla pokryta lesy, nebo představoval jinak obtížný terén, kde se jezdec nemohl vyhýbat boji muže proti muži."; s. 137: „vojevůdce nesmí přestat věřit sám sebe"; s. 119: „Hunové byli několikrát poraženi rozedranými snůškami kmenových svazů a pozůstatky římské armády"; s. 162: „v rozhodující chvíli však ležela představa pergamsko-rhodské spolupráce v troskách spolu s rhodským admirálem" (smysl asi: představa koalice padla po smrti admirála...); s. 174: v bitvě u Mulvijského mostu „Konstantinovi v boji zocelení veteráni inspirováni vizí kříže ozářeného sluncem, jež měl jejich velitel" (...již měl...); s. 242: „poté, kdy bylo několik pirátských pevností pirátů bylo zničeno..." Atd., atd. Z dalších nedopatření lze uvést text popisku k obrázku na s. 30 ponechaný v běžném textu na s. 29; na s. 165 zůstal anglický text z Homéra. Není ostatně dobrým vysvědčením pro vydavatelskou poctivost, že texty antických autorů byly překládány z anglického překladu, nikoliv z originálů řeckých či latinských, nebyly tedy ani převzaty z překladů českých, které jsou povětšině k dispozici (nejsou ani uvedeny v seznamu bibliografie, stejně jako žádná jiná česká práce!).

Bohužel, přes odvedenou práci a péči v oblasti grafické výbavy nepatří tato publikace rozhodně k úspěchům nakladatelství, ba naopak je výstražným příkladem pro skoncování běžné nakladatelské praxe výroby knih narychlo a na úkor zodpovědnosti vůči autorům (v případě překladů dvojnásobné), vůči čtenářům i koneckonců vůči dobrému jménu nakladatelství. V tomto případě tedy silně zklamala jak odpovědnost odpovědného redaktora tak především odpovědnost samotného překladatele, který byl buď příliš sebevědomý, nebo příliš nedbalý.

Václav Marek (Praha)

Acta Universitatis Carolinae. Philologica 2, 2004. Graecolatina Pragensia XX: Signum gratiae. In honorem Bohumilae Mouchová. Red. VÁCLAV MAREK a DAGMAR MUCHNOVÁ. Praha: Karolinum 2006, 209 s.

Sborník *Graecolatina Pragensia* XX, vydaný k významnému životnímu výročí prof. PhDr. Bohumily Mouchové, CSc., je připomínkou výjimečných zásluh jubilantky o rozvoj klasických studií, zvláště klasické filologie, na poli badatelském, pedagogickém, vědecko-organizačním a překladatelském. Celkový pohled na její životní a vědeckou dráhu zpracoval výstižným způsobem J. Kalivoda, který do svého latinsky psaného výkladu zahrnul i hlavní jubilantčina bibliografická data. Již z nich lze bez celkem nadbytečného detailního zdůrazňování kladů všech citovaných prací postihnout jejich přínos i mezinárodní rozměr.

Obsah předkládaného svazku tvoří devatenáct příspěvků, jež v převážné většině převyšují vžitou normu běžných statí zpracovávaných k podobným příležitostem. Zřejmě s vědomím nutnosti vyhovět známým přísným měřítkům jubilantky a nevybočit z předem očekávané úrovně sborníku usiloval každý z přispěvatelů reprezentovat sebe i svou disciplínu studií stejně fundovanou jako přínosnou.

Při rozsahu sborníku a věcné různorodosti jednotlivých článků by jejich adekvátní posouzení vyžadovalo spolupráci několika odborníků. V této situaci se jako jisté východisko jeví alespoň rámcová charakteristika tematických okruhů, z nichž autoři čerpali a současně tak i vyhovovali šíři jubilantčiných zájmů.

Filologické zaměření převážného počtu příspěvků není v daném případě překvapením. Filologická, resp. lingvistická analýza se stala bezpečným nástrojem k bližšímu poznání vyjadřovacích prostředků obou antických jazyků (B. Krylová, D. Muchnová, L. Pultrová, O. Spevak), stejně jako spolehlivou cestou k přesnému výkladu konkrétního místa Platónova textu (F. Karfík) či podnětem k novým textověkritickým postřehům (R. Hošek). Živého ohlasu se dostalo i literární tematice, a to nejen z hlediska jejího klasického pojetí, ale především se zřetelem k rozvíjejícímu se křesťanskému písemnictví (I. Radová, M. Bažil, R. Dostálová, J. A. Dus, M. Putna). Pro další rozvoj této disciplíny je pozitivním náznakem, že pozornosti se tu dostává křesťanské apokryfní a hagiografické tvorbě, která u nás byla ze známých důvodů opomíjena a až v dnešní době nachází potřebný prostor ke svému uplatnění.

Historicky orientované příspěvky se zaměřují na řecké dějiny od archaické epochy po dobu pozdněklasickou (J. Souček, P. Oliva). K této kategorii se řadí i epigrafická studie, využívající nápisného materiálu k osvětlení života v Chersonésu Taurském za císařské doby (I. Lisový). Do historických souvislostí se dostává i interpretace ojedinělého archeologického nálezu ze slovenského území, který se svou výpovědí dotýká zároveň vrcholné antiky i raného středověku (J. Bouzek – I. Ondřejová).

Zamyšlení nad dnešním posláním antických studií a nad působením antických tradic v pozdější době představuje logický závěr myšlenkového okruhu sborníku (S. Fischerová, J. Kepartová, D. Slabochová). V neposlední řadě lze právě sem přiřadit i významnou studii trvalé hodnoty, která na základě nových rukopisných objevů přináší a komentuje úplný latinský text středověkého díla Johanna Hake (de Göttingen): *Epistola de cautela a venenis ad Johannem, regem Bohemiae* (M. Říhová – M. Steiner).

Dedikanti sborníku se ve svém vztahu k jubilantce označují jako *amici, discipuli, sodales*. Je potěšitelné, že mezi těmito vlastními tvůrci sborníku výrazně převyšují *discipuli* a *discipulae*, což z dnešního hlediska znamená nastupující a střední badatelská generace. Obsah, který vtiskli svému vědeckému díkůvzdání, je nejlepším oceněním, které dali své učitelce; je však současně i příslibem širší akademické obci, že budoucnost pražských klasických studií se nachází v dobrých rukou.

Jan Burian (Praha)

Acta Universitatis Carolinae. Graecolatina Pragensia XXI: Memoriae aeternae Caroli Janáček. Red. VÁCLAV MAREK a BOHUMILA MOUCHOVÁ. Praha: Karolinum 2006, 262 stran.

Soubor třinácti článků a sedmi recenzí, uveřejněných ve sborníku *Graecolatina Pragensia* XXI (2006), je věnován stému výročí narozenin profesora Karla Janáčka (1906-1996), který v letech 1958 až 1973 působil na tehdejší Katedře věd o antickém starověku Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Životních jubileí K. Janáčka bylo v minulosti vzpomínáno formou příležitostných časopiseckých sborníků (*Listy filologické* 89, 1966; 99, 1976; 109, 1986); v ediční řadě univerzitních publikací se mu této pocty dostalo roku 1976 (*Graecolatina Pragensia* VII) a posmrtně v roce 1997 (*Graecolatina Pragensia* XV, kde vyšla i úplná bibliografie jeho prací). Janáčkově památce byl vedle toho věnován i odpovídající ročník mezinárodního periodického sborníku *Eirene* 32, 1996.

Stejně jako všechny sborníky uveřejněné k poctě K. Janáčka vede i soubor Graecolatina Pragensia XXI k reminiscencím a zamyšlení nad jeho dílem a osobností. Jako klasický filolog kladl K. Janáček důraz na soustavný minuciózní rozbor zkoumaného textu jako na základní podmínku porozumění

a přesné interpretace jeho výpovědi. Právě v tomto smyslu působil a stále trvale působí na své současníky i pokračovatele, kteří se obírají antikou, i když ne vždy přímo oblastí filologie.

Ve své vědecké práci spojoval filologický zájem především s hlubším poznáváním problémů řecké filozofie. Tuto stránku Janáčkova odkazu reflektují příspěvky, citlivě zařazené na čelné místo sborníku. Jejich autoři posuzují z dnešního hlediska Janáčkův přínos k poznání filozofie Gorgia z Leontín (K. Boháček) a zvláště Sexta Empirika (J. Janda a R. La Sala). Uznání Janáčkových zásluh se tu přirozeně spojuje i s kritickými ohlasy a s využitím možností dalšího prohlubování již dosažených výsledků.

Význam náročné filologické průpravy, jež patřila k základům Janáčkovy pedagogické působnosti, dokazují fundované studie současných představitelek pražské klasické filologie. Díky nim mohl být podán nový výklad Hérakleitova fragmentu B 32 (H. Kurzová), výčet obsahových nuancí výrazového komplexu *impudentia*, *impudens*, *impudenter* a jejich využití v latině doby republiky a císařství (B. Mouchová) a návrh na věcně pravděpodobný alternativní překlad pasáže z Catullova epyllia o svatbě Pélea a Thetidy (Catull. 64, 295 – D. Svobodová). Obohacením obsahu sborníku je i lingvistický příspěvek, zaměřený na podrobný výklad tvoření pasivních participií v historickém vývoji latiny (L. Pultrová).

Soustředění pozornosti na klasickou filologii nevedlo K. Janáčka k odborné jednostrannosti, neboť bylo soustavně provázeno zájmem o všestranné poznávání antické kultury a její další působnosti. Na tuto stránku Janáčkovy osobnosti svým způsobem navazují historicky orientované příspěvky.

Z metodologického hlediska je podnětná úvaha dokazující možnost korelace archeologických a literárních svědectví při rekonstrukci historického průběhu keltských kmenových přesunů od 4. do 2. stol. př. Kr. (J. Bouzek). Dílčím problémům, vycházejícím ze specializovaného zájmu přispěvatelů, jsou věnovány další studie. Jako první problém – z chronologického hlediska – je analyzován způsob, jímž autor aristotelské *Athénské ústavy* zpracoval do svého díla údaje o Solónovi a jeho zákonodárné činnosti (P. Oliva). Na základě detailního využití epigrafického materiálu je podán celkový přehled na rozšíření, funkci a organizaci císařského kultu v dácké oblasti s přihlédnutím k situaci v jiných podunajských provinciích (M. Moravová). Dílo Ioanna Chrysostoma pak slouží jako pramen k osvětlení postoje tohoto významného církevního otce k soudobým Gótům, zejména pokud jde o jejich vztahy s východořímskou říší, jejich christianizaci a možnost organického včlenění do římské společnosti (S. Doležal).

Do odborného rámce sborníku zapadají i příspěvky inspirované „pomocnými disciplínami" věd o antice. Zpětný pohled na minulost latinské epigrafie

nabízí stať zaměřená na Rabana Maura, básníka a učence karolinské doby, a na jeho – z dnešního hlediska kuriózní – interpretaci nápisných zkratek, ligatur a interpunkce (J. Kepartová). Spíše symbolicky je ve sborníku připomenuta existence papyrologie; jedná se o výklad drobného zlomku asi z konce 6. stol. po Kr. z pražské papyrologické sbírky (*Papyri Wessely Pragenses*) uvádějícího jméno Řehoře z Nyssy, za nímž zřejmě následoval soubor několika děl Řehoře samého, popř. jiných autorů (R. Pintaudi).

Na partii, vyhrazenou článkům, navazuje několik recenzí, které se v širším kontextu dotýkají problémů řešených v předchozích příspěvcích (M. Bažil, M. Moravová, J. Souček, V. Marek).

Svým obsahem není sledovaný sborník jen důstojnou připomínkou díla významného vysokoškolského pedagoga a našeho předního badatele. Je současně i důkazem neutuchající síly jeho vědeckého odkazu jako inspiračního zdroje pro všechny, kdo pokračují dnes ve výzkumu antiky.

Jan Burian (Praha)